

CURSOS FUNDACIÓ FITA
EL FLÂNEUR A LA FINESTRA

Part segona

D'ON VENIM PROPER

Sessió nº 16 (7, III,2018)

**L'error romàntic. De Hume a Renouvier, sense
Nietzsche**

JMa Uyà

Proemi

Es farà l'intent, en aquest apunt, de situar el romanticisme i l'obra de Nietzsche en una direcció irracionalista, del tot comprensible, humaníssima, i necessària, i de la qual encara avui i ara gaudim i sentim inacabats els beneficis i els problemes que comporta, però sobre la qual el metafísic i/o genealogista del pensar no pot menys que allunyar-se'n, perquè el romanticisme el carrega el diable, i la metafísica és un fet, en el seu no existir, que només pot ser producte de la impecabilitat en el no dir i el no pensar, que això és el que va començar a veure Hume, i va dir clar Renouvier en la seva crítica a Kant, i així arribem al 1900, si pot ser, el més aclarits possible, un cop desats a l'armari Kant i Hegel.

L'error romàntic

Perquè l'error? Perquè allarga innecessàriament una agonia, la del teisme i l'idealisme (Déu i Plató), que no són res en metafísica, cap una nova agonia, aquest cop constitutiva d'un moviment, el romàntic, que s'inclina cap al vitalisme tràgic de les emocions del jo i una incomprensió dolorosa del cel metafísic, que esdevé infern.

Un cop Hume ha posat les coses, per primera vegada, i provisionalment, al seu lloc (un no lloc), la re-idealització tràgica del romanticisme és com una nova inflamació, una nova pujada de la febre metafísica, altre cop a causa de no entendre-hi res en metafísica. Sembla com si el problema de la vida no se'l volgués encarar, simplement per no veure'l, per incapacitat de veure'l o per voluntat negadora de veure'l.

Nietzsche, contra el que se'n diu, és el romàntic per excel·lència, d'un vitalisme visionari completament captivador. Nietzsche és, realment, una força de la naturalesa, i com ell, una força cega: arregla i fa malbé alhora. Però les seves categories no són metafísiques, sinó emocionals. Ni Kant ni Nietzsche fan metafísica. Kant perquè inventa una racionalització que no serveix. Nietzsche perquè és dedica a sentir, sobretot el mal del cristianisme, i és, com Pessoa, un "sentidor", però no amb la fredor analítica del portuguès, sinó com una febre destructiva-constructiva que torna a caure en un sobrepassar-se, en un emocionar-se en la externalitat del jo redescobrint-se infinitament, més enllà de l'humà. Gran intuïció nietzschiana, però no en els seus termes, hiperbòlics, sinó en els de la gran austeritat necessària per estar en metafísica, la impecabilitat del jo respecte a tot, sense entrar ni sortir, ni posar ni treure. Fa falta una no projecció. Nietzsche construeix la idea del sobrehumà, aquell que superarà l'humà pel fet de comprendre'l, però no acaba de dir, o sí, i no se l'entén, que la superació serà metafísica, consciencial.

És a dir, si hi ha un fi o final de la Història, no serà com en Hegel, per acompliment total de l'Esperit (és a dir, de la Metafísica), que és la meva ment autoconscient al màxim, sinó per la comprensió, impecable, del fi de la Metafísica (que no hi ha res a dir en metafísica), que reportarà necessàriament un individu màximament conscient, però no de cap Esperit ni cap projecció del propi individu, sinó d'un individu que es projecti en termes de zero sobre el Real o tot. Un individu que es negui com a Ens, un individu pura ànima conscient. Aquest podria ser, és, el sobrehumà de Nietzsche, però no com un ésser dominador i ple de força i potència, sinó com un estat de la ment completament consciencial, però no del Jo màxim, sinó del jo mínim. És a dir, algú que ha deixat ja de pretendre res, i molt menys saber res del Coneixement, perquè s'ha comprés, no com un estat negatiu o sense sentit de l'ésser, cas dels nihilistes o pessimistes o existencialistes, sinó com un estat, un pur estat (un estat d'ànima increat, no necessari, limitat per tot), i res més. Però no podem parlar encara de Nietzsche en termes postnietzschians. Ho farem més endavant.

En qualsevol cas, tornant al romàntics i a Nietzsche. Kant i Hegel foren pre-Hume, perquè no intel·ligiren a Hume i feren filosofia anti-Hume en termes d'abans de Hume, racionalistes, idealistes i espiritualistes, i Nietzsche és conseqüència de Hume perquè arrenca d'un buit o caiguda nihilista, i treballa no pas amb l'empirisme sinó amb l'irracionalisme.

“Els filòsofs que no poden ésser refutats amb aquests arguments (els de Hume) són el que no pretenen d'ésser racionals, com Rousseau, Schopenhauer i Nietzsche. El desenvolupament de l'irracionalisme durant el segle XIX i el que portem del XX és una conseqüència natural de la destrucció de l'empirisme per Hume”¹

El romàntics, uns complerts irracionalistes, no entraren mai en el joc burgès capitalista ni en el proletariat socialista. Ells es dividiren entre els nostàlgics, conservadors, i els revolucionaris, però de la revolució del jo. Ara bé, Russell² indica que la revolta ètica individual topa amb la realitat social, i aquesta no pot passar mai davant d'una ètica social, perquè llavors, quan l'ego es dona compte de que hi ha altres egos, necessàriament, només sap fer-ho amb anarquia o violència. Podem pensar, però, contradient a Russell, que sense una revolta ètica individual, real, completa i sincera, no hi haurà mai cap cos social capaç de tenir cap ètica, pel fet que només una societat feta d'individus ètics pot ser ètica. L'ètica no és una cosa social, sinó individual, de l'ésser com a ésser, de la seva consciència. Per tant, deixant de banda el romanticisme conservador, els interessos del qual aquí no ens interessen, entenem el romanticisme revolucionari com una puja espiritualista de l'ego, un nou retrobament entre l'aspiració del jo a entendre el món i la possibilitat metafísica. Però pels romàntics una cosa fou clara des del primer dia: el cel era buit. I per això ells eren romàntics.

Analitzem aquesta frase de Hölderlin:

“Ser un amb tot, aquesta és la vida de la divinitat, aquest és el cel de l'home.”³

Poc abans ha dit: “No tinc res del què pugui dir: això és meu”. Com que *Hiperió* es tracta d'una narració poètica-simbòlica, podem entendre de què parla Hölderlin: és un desposseït, un ésser fora del seu lloc, i anhela tornar a una harmonia perduda, allà, amb els déus, que és d'on ve l'home, on ha d'estar. Com és sabut, al poeta això li provoca tant de dolor, que acabarà en estat d'atonía mental durant tota la seva vida.

La tragèdia romàntica es dispara sense que se li pugui trobar lògica. L'empirisme anglès ha fet una feina crua, però concreta, i el racionalisme francès n'ha fet un altre, igualment concreta, car desemboca en el projecte il·lustrat i la revolució política, que alhora és filla de l'empirisme i el mal dit o equívocament dit liberalisme anglès. Han

¹ Russell, Bertrand, *Historia social de la filosofia*, III, Ed. 62, BCN, 1996, pàg. 214. Es refereix a que Hume va més enllà de l'empirisme, pel fet que la negació de la causalitat nega també la realitat o la possible explicació de la realitat, car la deixa en l'absolut indeterminat.

² *Ibid.*, 228-229.

³ *Hiperión*, Ediciones Hiperión, Madrid, 1990 (1976), pàg. 25. Trad. al català, Uyà. J. Jubert indica la gran influència que rebé Hegel de les tesis espiritualistes de Hölderlin. Probablement sigui així, però Hölderlin en veu la caiguda, la pèrdua. Si fos hegelian, no s'hauria quedat alienat quaranta anys a casa del fuster Zimmerman.

aparegut els ateus. Però Déu no ha pas mort, encara (ni morirà). Què li passa a Hölderlin, i a tots els romàntics, enmig de l'Alemanya idealista, protestant i burgesa?

Una cosa molt subtil s'enlaira per sobre de tot el moviment europeu cultural i històric del moment, una visió perfectament jove, concretament adolescent, de la pèrdua de la innocència, del somni, la imaginació de l'harmonia i l'amor i l'estat feliç i natural. No és pas el tema de l'Arcàdia perduda, sinó el de la innocència, com si els romàntics, joves tots ells, allarguessin la mirada sobre moltes futures generacions, cap endavant, i es preguntessin plens de desolació: però on porta tot això sense sentit?, o bé, com és que això funciona sense sentit?, i llavors miressin endarrere moltes generacions, i no entenguessin com s'ha arribat aquí, si hi va haver un moment, mitificat, d'ordre entre els homes i els déus. On han anat els déus?

Quan se'ls diu que mai hi han sigut, que eren inventats, el romàntic, com un nen, plora, i mor. No en vol saber res de viure només humà, simplement humà. Hi ha una *hybris*, per una banda, d'orgull jove, i una incapacitat, per falta de creixement de la consciència, per acceptar els fets. El romàntic fa negació dels fets, però els fets són els que són: estem sols a l'univers, existim sense lògica, no hi ha necessitat ni sentit. I amb això cal referenciar l'humà, i no pas amb els déus feliços, ni amb el tot. L'humà ja està sempre en el tot, car el tot l'inclou contínuament i mai se'n pot separar, som místics, com ja vam explicar.

Però el romàntic no ho veu, troba la falta, la pèrdua, i es desespera cercant omplir-la amb qualsevol cosa. Encara ara, droga o música, o cotxes o qualsevol cosa son fugides per omplir el buit. Com abans ho va ser la religió. Però el romàntic, nou jove de l'Europa del 1800, ja no té religió, només esperit. Ara bé, és tot ell esperit, i tot ell jo, i tot ell natura, i tot ell amor, i tot ell sensibilitat, però no aquella "sensibilité" dels *philosophes* de cinquanta anys abans, que ploraven veient els pobres, sinó d'una sensibilitat que fa dels joves rics romàntics pobres, car se senten pobres, desposseïts, robats de la puresa, bruts per una societat impura i falsa, maleïts per la dissort de l'amor, i envanits del seu amor propi. Exactament com un adolescent rebel tocant els nassos per casa, que disposa de tota mena d'elements egocèntrics per menysprear tot allò que li dóna el viure, en nom d'una puresa i joventut immaculada.

Però alhora hi ha com un aspecte sagrat en aquesta actitud. Els joves, històricament, no han pintat res, més enllà del guerrer immolat, o l'heroi glorificat. No hi ha joves, generació de joves a la història. Aquest fet romàntic és profundament modern, en el sentit que fa aflorar un estadi de ser que es rebel·la contra la tradició per reivindicar-se pur. La puresa del jove. I el pur no es vol corrompre. El romàntics són una generació de joves que no es volen corrompre com els seus vells i com totes les generacions, i no pas perquè temen la mort, car de fet es moren joves, sinó perquè temen la falta d'ètica, la veuen, l'oloren, i els repugna l'olor de la societat i de la seva moral podrida, abans, ara i sempre. El poeta romàntic és sacrificial: es sacrifica, gairebé generacionalment,

immolat a la societat que el menysprea (perquè la nova societat liberal revolucionària burgesa els menysprea, i els envia a milers a morir amb Napoleó).

Però ens fa respecte perquè ens diu la veritat. Com Rimbaud. El cel romàntic no existeix, però l'infern dels homes sí, i el fem aquí cada dia, encara ara. Després de la sega napoleònica i de la mort d'una generació que inclou Keats, Shelley, Byron, Leopardi, Novalis, Hölderlin, Pushkin, Larra, Espronceda, entre altres, durant tot el segle XIX aniran desfilant els romàntics caiguts, autèntics àngels caiguts, com Baudelaire, com Rimbaud, com Mallarmé, en un moviment que regirarà les tripes de l'estètica arreu, i sense el qual no hi ha segle XX, i que culmina en el fragor profètic, desolat, malhumorat i verinós, de Nietzsche, el més gran, admirable i contundent dels romàntics, esdevingut ja un diable, i no pas un àngel jove rebel.

La rebel·lió nietzschiana és luciferina, no pas mefistofèlica, com la de Goethe. Nietzsche no dubta del coneixement, l'enfonsa, el martelleja, l'envia a l'infern. Tot és sentiment i emoció en Nietzsche, i ètica contra la moral corrupta, essencialment la cristiana, que és la burgesa també. No hi ha metafísica, en Nietzsche, com veurem. Perquè el romàntics no es dediquen a pensar, sinó a sentir. I tot el que pensen, ho pensen sentidament, emotivament. La filosofia romàntica és molt curta. La literatura, l'art i la música romàntiques, immenses. Encara duren. Encara són nostres. Són les úniques que tenim. Com podem fer música amb la metafísica? No es pot. Tot el nostre art és romàntic. Tota la nostra època, fins ara mateix, és romàntica, dels joves, de l'ideal, podrit, del mite del jove rebel i pur.

La potència icònica de la nova figura del jove va molt més enllà de l'ideal de bellesa grec. La societat burgesa, que no pot vendre el més enllà com ha esta venent la religió secularment, ha de vendre l'aquí. Els poetes romàntics moriren joves perquè no volien ser vells, no volien acceptar el destí clàssic de l'ésser, i per això preferiren créixer de pressa, viure ràpid i morir joves, tal com va deixar dita la iconografia rebel de la generació beat americana, que va tenir en el cinema la seva figura estel·lar, James Dean. El burgès, però, és conservador i vol viure molt anys. Ell vol fer diners. I ha de vendre. I què es pot vendre si no tens eternitat? Doncs una altre eternitat falsa, però que existeix, durant la vida, que és l'eternitat del jove que, en tant que jove, passa per un temps que és immortal. I com que els romàntics van posar en el mapa aquesta etapa de la vida, aquest estat de vida perenne, ideal (altre cop i sempre alguna cosa ideal, mai alguna cosa real), aquest motiu passa a ser el centre de la contemporaneïtat.

Però la revolta romàntica, essent, certament, sagrada, perquè inclou una pregunta tràgica, la de la seva mort, no s'eleva a un pensar en termes metafísics plens, més enllà de la plena consciència del jo romàntic, per exemple en Fichte. Però el jo romàntic està encara en estat psicològic o racional, no pas metafísic. No s'ha després de si mateix, no ha passat al mental pur. Això ho trobarem a partir de la segona meitat del segle XIX, de

Baudelaire a Mallarmé. Allí es baixa a l'infern, i es pren consciència. La metafísica, que Hume l'havia deixada, graciosament, a la manera britànica, a l'aire, completament a l'aire, Baudelaire la reprèn poèticament, i la porta a l'Abisme.

L'idealisme és una lògica de l'Imaginari. L'empirisme és una lògica del Real. El racionalisme és una lògica de la Raó. El romanticisme és una lògica de l'Ànima. I en realitat tots s'equivoquen, car el saber, o metafísica, és una lògica de la consciència en llibertat, com dirà Renouvier.

Si ens atenem a aquesta classificació, injusta, si es vol, però aclaridora, trobem que els romàntics es van abocar a un seguit de problemes de forma anímica, en una epistemologia, podríem dir, de les emocions, dels sentiments i les intuïcions, de manera que el Misteri de la vida no se'ls va aclarir, sinó que se'ls va enfosquir encara més. En el centre dels romàntics no hi ha el filòsof, sinó el poeta. I el problema metafísic pur que havia deixat a l'aire Hume, el de la realitat de la realitat, i per tant, la seva "incomprovabilitat", és una visió que no es deixa mossegar per enlloc. És metafísica, car és un fet, un incontrovertible.

Aquest problema els romàntics no el van racionalitzar en cap moment, sinó que el van "emocionalitzar" anímicament: d'aquí la seva tristesa, el seu infinit, el seu lament, la seva dissort. Són víctimes de l'amor, del somni, del desig, del buit, de la soledat, però també de l'esperit elevat, de l'ideal perseguit, i es posen a creure en la Poesia, com Novalis, com a Coneixement...pobre poesia, pur instrument de cant, quin pes li cau a sobre! També el seus continuadors, els àngels caiguts de la segona meitat del XIX, ja citats, són poetes, mentre els filòsofs del XIX es dediquen a qualsevol cosa, sobretot a discutir a Kant i Hegel, a Comte i a Condorcet, per camins completament perdedors. En canvi, els poetes, impressionats per la derrota romàntica, s'abismen: Baudelaire, veu, literalment, l'abisme. Rimbaud hi baixa. I Mallarmé el pensa, completament desesperat, fins que gairebé en el mateix moment que Nietzsche mor, declara, el 1898: "Cap cop de daus abolirà l'atzar".

Els poetes anomenats simbolistes, seguint el principi de l'analogia universal i el significat del llenguatge, segueixen a Novalis en la idea de que la Poesia salva, i que només per la força del llenguatge poètic es pot trobar sentit, el sentit. Perquè ara es tracta de trobar sentit, el sentit, a la vida. Aquesta és la gran idea, i pèrdua, romàntica: trobar novament, un cop perduda la fe, Déu i els déus, un sentit a la vida. Encara no ha arribat Pessoa per dir, per boca d'Alberto Caeiro i en clars versos: "l'únic sentit de la vida/ és que no té sentit,/ i la mentida està en tu". Nietzsche és el gran, últim esforç humà, sobrehumà, de trobar sentit a la vida. Al segle XX ja no es cercarà el sentit. Qui sigui romàntic, cercarà un sentit a la vida; el metafísic no. Perquè sap, amb tota certesa, que no en té.

Mentrestant, els burgesos sí que han trobat sentit a la vida: guanyar diners. I estan creant tota la perfecta maquinària de la societat industrial i de consum que donarà sentit a la vida a tothom: el tenir. La nova societat materialista sense metafísica. Perquè el racionalisme i l'empirisme han sostret, ja per sempre, quelcom a l'ésser, més enllà de la pèrdua de Déu. Ni en la Raó ni en el Real, tractat amb pura lògica, hi ha les emocions i els sentiments, no hi ha l'ànima, de l'ésser. Per tant, aquest humà conscient, o podem dir, imitant a Nietzsche, sobre-conscient, que ha sabut despullar el món de tota la seva projecció, o jo, i ha "vist", s'ha hagut de deixar pel camí la innocència i la unió sentimental amb el món. Macedonio parla que tot és "afecció", i que el més important és la passió, el "todo pasión". I sap què diu.

Macedonio, en això, com tots, no pot deixar de ser romàntic. Perquè en la nova societat no hi ha cap lloc per això. Buidant el món de mites, l'hem buidat de sentiments. Construint un món materialista, científic, tècnic, digital, hem arraconat el món de la imaginació i el sentir. Marxant de la natura, engolfats en la gran ciutat, hem perdut la relació natural i emotiva amb el món. Com diu algú: "viure a Nova York és pagar un pis caríssim i menjar per encàrrec". Melville, el nord-americà lúcid, abominà de la nova civilització. Hi posà, al bell mig de Nova York, Barletby, el que no vol fer res. Melville també fou un romàntic. I esdevingué nihilista: Barletby es deixa morir, no fent res.

Qui vulgui llegir els Himnes a la Nit de Novalis, entendrà fàcilment tot el que hem dit fins ara del problema romàntic. Inicia el primer himne amb un elogi absolut a la llum:

"¿Quin ésser viu no estima, per sobre de totes les meravelles de l'espai que l'envolta, a la que tot ho alegra, la llum?"

I en el segon himne, tot juts fet l'elogi de la llum de l'alba, es pregunta:

"Té de tornar sempre, el matí?"

Evidentment el romàntic no pot viure, perquè alhora que sent la llum, en sent la seva total estranyesa, la irrealitat del real. I no van viure gaire, certament, el romàntics, com a tals. Però el problema no s'extingí amb ells. Va quedar obert.

Nihilistes XIX⁴

Podem dir que més que obert, el nihilisme va quedar estès, com una taca d'oli. I no ha marxat. No es deixa rentar. El que hem pogut anar fent, des de llavors, posem cap a 1830, és anar recollint la xarxa, molt amb compte, perquè és plena, pleníssima de forats, mirant que el plec es posi bé, per no acabar convertint-la en un manyoc, i

⁴ **Nihilisme:** corrent de fons moderna que ja dóna símptomes en el Romanticisme, i que creua tota l'evolució del pensament dels segles XIX i XX. Es pot resumir com la progressiva consciència de l'ésser de la seva absoluta soledat metafísica dins de l'existència, amb la conseqüent desvaloració de tots els valors. El nihilisme suposa la pèrdua de tota capacitat espiritualista i transcendent. En l'univers físic de la cosmologia moderna, segons Franco Volpi (*El nihilismo*, Siruela, Madrid, 2007), "el hombre ya no puede habitar y sentirse en su casa como en el cosmos antiguo y medieval, (...) el hombre está sólo consigo mismo. Existe sin patria" (p. 22). El primer nihilista confés fou Max Stirner, mort el 1856, que en el seu llibre *L'únic i la seva propietat* (1844), afirma que la vida no té cap sentit, ja que tot es basa en el no-res, situació en la que paradoxalment, essent fill del no res, jo mateix ho creo tot. Altres nihilistes confessos són Eduard Von Hartmann, Julius Bhansern o Philipp Mainländer, el qual creu que l'única cosa en si és la voluntat de morir. Mainländer va escriure *La filosofia de la redenció*, que va editar el 1873, i la nit del 31 de març, un cop imprès el llibre, als 34 anys, es va penjar per demostrar que vida i pensament han de ser una mateixa cosa. També és un important nihilista Paul Borget (1852-1935). Nietzsche resulta ser el nihilista més conegut. Arriba a la conclusió que abolint el món vertader (que era fals), hem abolit també el món aparent (que no podem fonamentar).

Però Nietzsche fa un intent de superació del nihilisme, producte de la negació del platonisme, apostant pel vitalisme de l'esperit fort, i traient el caràcter d'aparença del món sensible, tot i que és plenament conscient que no existeix el món vertader. Amb tot afirma que el nihilisme extrem crea un espai, ja que deixa l'ésser a la intempèrie. És aquí on ha d'actuar la voluntat de poder, necessària perquè el sobrehumà pugui suportar aquesta eterna repetició de la mecànica existencial sense sentit. L'etern retorn, és a dir, la voluntat ètica de viure, permetrà superar la consciència nihilista. Segons Gottfried Benn, del nihilisme ja ho va dir tot Nietzsche, i la resta és exegesi. També Max Weber, Ernst Jünger i en part el Heidegger final, seran nihilistes. En molts altres autors, i també dins el corrent existencialista, hi viu el nihilisme, que resulta, com el platonisme abans, indefugible, per passiva o per activa. El buit de la metafísica i de la veritat ens porta a aquell punt en què "l'àngel, la mosca i l'ànima són el mateix", segons Meister Eckhart (p.133, ob.cit.) La majoria d'autors veuen l'origen del nihilisme en la dessacralització de la realitat que provoquen la ciència i la tècnica.

Molt interessants són les idees d'Emmanuele Severino, que comença a publicar el 1950 i encara treu textos (p.175 en endavant, ob.cit.), un neoparmenideista pel qual l'asseveració de Parmènides "l'ésser és i el no-ésser no és" presenta una plena actualitat, ja que el nihilisme, igual que el teisme, el que fan és separar l'ésser del propi ésser, abocant-lo a la transcendència o al no-res, per la qual cosa tot ve de fora o tot està abocat a no-res. Així que per ell, després de Parmènides, tota la cultura occidental ha estat nihilista, i ara encara més perquè la tècnica crea de res i al mateix temps ho torna tot al no-res en destruir. Ell vol, com Nietzsche o Macedonio, afegim, estar a la llum del dia de l'ésser, que és, de manera immutable. La filosofia ha de ser el discurs d'allò incontrovertible, allò que l'ésser és per necessitat i aparició incontestada. Qualsevol altre actitud, afirma, és nihilista. En qualsevol cas el nihilisme és la pregunta per l'engany i per la veritat sense engany, encara que aquesta veritat sigui negativa. I ens ensenya que no som res ni ningú.

després allisar i assecar les parts més sòlides, penjar-les al sol, i poder rumiar, mentre s'assequen, si lliguen amb algun altre tros, o són definitivament cosa morta.

El nihilisme és la cosa morta del segle XIX. Si la vida no té sentit, em mato.

Hem de dir, en primer lloc, que aquell que ha superat el romanticisme, és que ha arribat al nihilisme. Aquell que ja no espera res de l'esperit transcendent, aquell que ja ha palpat la vanitat dels esforços de la vanitat, aquell que ha sabut desfer el seu jo, aquell que ha vist la immensitat del temps i l'espai, i no s'hi ha *conmòs*, ha deixat de ser romàntic, per més que això va a individus, i és perfectament possible ser romàntic i nihilista alhora. De fet, el que no és possible és ser només nihilista, com no és possible només ser un escèptic, car són conceptes radicals on la vida hi mor. Però en canvi són conceptes vitals, car limiten, indiquen el límit, i retornen a la vida projectant una saviesa indispensable per no fer el ridícul. A aquests alçades no ser escèptic i no ser nihilista és viure fora d'època.

El nihilisme, per molta gent, és un estat de pessimisme un cop ontoteològicament el cel ha quedat buit⁵. Mai hi ha hagut en cap civilització ni moment històric, tal soledat celestial. Com hem dit, Hölderlin encara esperava el retorn dels déus. Pessoa ja no. Don José Maria Nadie, va escriure Machado, que preguntava sempre si havia vingut, i sempre li deien: "No ha venido nadie", i ell insistia: "Nadie?" I responien: "No, nadie, nada". El homes van pensar, durant llargs temps, que el cel devia estar ple, en bona lògica. Però com va dir algú, tant van posar en el cel la veritat (origen-sentit-Déu), és a dir, de tant alta i lluny que la van posar que finalment no ha tornat.

Els romàntics són aquells que ho intueixen i no els agrada gens la idea. Durant el XVIII van aparèixer els primers ateus, con Jean Meslier (veure apunt sessió 15). Era lògic també, que després del fart de Déu que portaven, alguns el vomitessin. L'ateu és aquell que nega a Déu. Com que aquest fet és tant improvable com el fet d'afirmar-lo, l'ateu és un teista sense voler. Però els ateus feren un gran esforç per afermar-se i ser escoltats. A partir de llavors, molta gent revolucionària o igualitarista, es feren ateus. L'ateisme és una militància contra el teisme. Té quelcom de polític. Ateu és l'alcalde comunista d'un poble del sud, que es baralla amb el mossèn a cara de gos, tot fent plegats el vermut. En el fons, tots dos estant d'acord: gestionen el poder. I creuen en Déu. Ho afirma Max Stirner (1806-1856) en *L'únic i la seva propietat* (1844), un dels millors, tot i que caòtic, tractats nihilistes: "els nostres ateus són gent pietosa", escriu⁶.

⁵⁵⁵ Nihilistes suicidaires són aquells que es maten per la falta de sentit, com Philipp Mainländer (Philipp Batz)(1841-1876), que escriu *La filosofia de la redenció* (1876), el qual, un cop amb el llibre a la mà, es penjà l'ú d'abril del 1876, per demostrar que vida i pensament han de ser la mateixa cosa. Patidor per excel·lència, car deia que Déu i l'esperit explosionaren en l'origen dels temps pel desig de Déu de no ser, i que nosaltres som els fragments d'aquesta explosió. Per arreglar-ho, cal utilitzar la virginitat i el suïcidi.

⁶ Onfray. Michel, *Les radicalitats existencials*, Contrahistòria de la filosofia, volum 6, ed, 1984, 2012 (2007), pàg. 270. Stirner no és un nihilista suicidaire: va morir d'un picada d'abella. Per ell el nihilisme és una base ontològica: "Déu i la humanitat han fundat la seva causa sobre no res, sobre cap altre causa

Stirner serà la contra cara de Hegel, literalment: contra l'estat, el deure, la família, la pàtria, el treball, l'esperit, el matrimoni, la monogàmia, etc, sempre a favor de la llibertat, sempre a favor de l'individu pur, sempre contra el cristianisme, i profund inspirador de Nietzsche (i de Duchamp), en la formació de l'anar més enllà del bé i del mal, del mirar d'assolir una descristianització vertadera i una superació per la consciència de l'actual estat de l'humà, que ha de néixer del propi voler, car res ens fa lliures, diu Stirner, si no és el nostre voler⁷. Stirner i Schopenhauer són els qui donaran a Nietzsche la munició per definir la seva voluntat de poder.

Després hi hagué qui es feu panteïsta, que és una manera de ser teïsta i ateu alhora dissimulant, car tot és déu, i Déu és la Natura que ho és tot. El panteïsmes forma part d'aquest gust per l'analogisme universal que tenen alguns, i que acaba confonent-ho tot, perquè si tot s'assembla, res es pot diferenciar ni precisar.

Cap d'aquestes actituds ateny allò metafísic. Ni afirmar ni negar Déu encerta en la cosa metafísica, perquè són explicacions que surten de l'imaginari. Convertir la natura en Déu tampoc sembla més agut, car es limita a ajuntar la totalitat amb l'origen, com a font, sense més. Ser pessimista perquè el cel ha quedat buit, només es pot deure a una inclinació del caràcter, o un enyor de la deïtat, que és allò que en el fons ens deixaria satisfets. Molts no creuen en Déu perquè ja no poden, però hi tornarien tranquil·lament si la cosa es tornés a posar bé.

Allò metafísic de que el cel s'hagi quedat buit -és a dir, que hàgim tret a Déu de l'imaginari- és que estem altre cop on ens va deixar Parmènides, el nostre metafísic de capçalera: el que és, és, i el que no és, no és. Tornem a estar sobre la reduïdíssima, alhora essencial, i alhora incontrovertible, base de la metafísica. No és que el cel estigui buit, sinó que d'allò que no és no se'n pot fer, ni ser, res (el camí de l'error), que és el que havíem estat fent des de llavors, essencialment des de Plató. Aquesta idea és molt curta, però és immensa, i cal repetir-la fins a l'extenuació.

Però com sabem, els nominalistes van estar fent una llarga, lenta, imperceptible feina, pel que fa al llenguatge; i els empiristes, al segle XVII-XVIII, en van fer una altre, sobre la concepció possible i lògica de la realitat; feina que desemboca en dues apreciacions sumàries: a) els noms no són les coses, en cap sentit; i b) no podem demostrar un ordre lògic i causal en les coses, fenòmens o fets.

Per tant, no només hem buidat el cel platònic, que ja era hora (i Nietzsche s'hi dedicarà, com veurem, amb ràbia i fruïció), sinó que estem entrant a buidar la realitat: no hi ha origen, no hi ha llenguatge, no hi ha causalitat. I això Nietzsche també ho

que si mateixos (...) jo no sóc res en el sentit del buit, sinó del no res creador, del no res en el qual jo, en tant que creador, ho creo tot.", a Volpi, Franco, *El nihilisme*, Ed. Siruela, Madrid, 2007, pàg.37.

⁷ Íbid, pàg. 278.

veurà, a la seva manera. Aquestes tres apreciacions sí que podem dir que es trobem en el nus del nihilisme essencial de la modernitat, que és d'ordre metafísic.

Que el món semblava no tenir sentit, va ser una intuïció romàntica, i el seu problema fou la recerca desesperada d'aquest sentit. Al romàntic que li cau la bena, l'espera la desesperació, car s'aboca a l'abisme de la nihilitat, del sense sentit. Contra això aixecarà Nietzsche els seus mites. Contra això miraran d'escapar-se els simbolistes. A favor d'això, per fer-ho clar, treballarà Renouvier.

Hi ha cinc nihilismes: el dels primers nihilistes del XIX, la visió i superació nihilista de Nietzsche, el nihilisme essencial de l'època moderna, el nihilisme metafísic (Hume, Renouvier- Macedonio) , i la base ontològica de Parmènides.

Comencem al revés: Parmènides formula el principi del ser i el no ser, encara incontestat, i incontestable. Del no ser no en surt el ser, i del no ser no hi ha res a dir.

Després d'un oblit fenomenal, el no-res reapareix al segle XIX. Té dos motius. L'empirisme anglès ha posat les bases per a una irrealització del què és, i l'Església porta segles posant les bases per fer perdre la fe en Déu, definitivament, a tothom. Essent tota la metafísica feta fins llavors teista, i donat per fet que Déu era la Causa primera del què és (i per alguns escolàstics atrevits, també del què no és⁸), resulta comprensible que el no-res surti de l'ocultació. Ara bé, en un primer moment, com a ensurt, com aquell qui veu un forat negre que l'atrau. El no-res és un abisme, i no pas una evidència, com per Parmènides. D'aquí els suïcidis i l'obscuritat aterridora del fenomen. Els nihilistes del XIX, com hem dit, encara són cristians.

Nietzsche farà l'intent de fer sortir el nihilisme tot a fora, i al mateix temps superar-lo, intent prometeic, com veurem. En qualsevol cas, la nova societat burgesa i capitalista és nihilista, car no té valors i no creu en res. La nostra societat és nihilista, en totes les seves formes. També ho és la filosofia moderna en tant que metafísica del no-res, car tota la nostra existència, el que és, queda sotmesa al no ser d'ella mateixa, com veurem.

Podríem dir que mentre els déus o Déu eren al cel, tots vam ser teistes, *volens nolens*, però un cop el cel s'ha buidat, tots som nihilistes, per la mateixa raó que abans érem teistes: el paradigma s'ha enfonsat, ja no hi és. Déu ha mort i l'hem matat els homes,

⁸ Pedro Damiani (Ràvena, 1007- Faenza,1072), cardenal benedictí, bisbe d'Òstia enemic mortal dels dialèctics. Té una visió negativa del cos humà: una massa de podrit, pols i cendra. L'única cosa important és la salvació, i la manera més eficaç d'aconseguir-la és fer-se monjo. La filosofia no serveix per la salvació, si no, Déu hagués enviat filòsofs en contes de pescadors. La filosofia ve del diable, que vol confondre l'home omplint-lo d'altivesa i produint la il·lusió del coneixement racional, però ja tot està dit en les escriptures. **Déu pot fer, fins i tot, que el que ha passat no hagi passat, quelcom incompreensible per la raó.** Seguint a Filó d'Alexandria, torna a proclamar que la filosofia ha de ser servidora de la teologia. (Filosofia Medieval, Intr. a la Escolàstica, Eduardo Teillet, INS Victorio Macho, Palencia).

diu Nietzsche. I quan Déu era viu, l'havíem fet néixer els homes, també. Perquè tot ho fem els humans, entre nosaltres i per nosaltres, sense excepció. Schopenhauer s'enfadava quan algú manifestava dubtes sobre la inexistència de Déu. I amb raó. La creença necessària, confosa com a idea metafísica, sempre és producte d'una certa debilitat de caràcter, que aspira a saber. Però Hume ens avisa: aspirar a saber pot ser molt més problemàtic del que sembla.

Els simbolistes⁹

El simbolistes treballaran en la direcció de l'assabentar-se. Assabentar-se de què? Del que a ells els semblarà una caiguda, un abisme, una "gouffre", un tedi, un "spleen", un infern, un atzar.

En l'assaig *Retorn a Metafísica* (2016), inèdit, escric:

"La generació romàntica acaba en no res, tot i que ha deixat una empremta rebel i jove que servirà de model fins avui mateix. Però metafísicament, realment deixen el no-res. No han deixat de ser uns idealistes caiguts, perquè cercaven l'ideal. I aquests idealistes caiguts, que rastregen l'existència com un detectiu rastreja l'habitació del crim, no troben res, cap senyal, cap prova. I com que els hi va la vida, el seu final és un crit de desesperació o bé una mirada definitivament perduda.

D'ells neixen els nihilistes, que són uns optimistes pessimistes. La vida no té cap sentit, diuen. I es maten.

Han assolit una metafísica negativa, s'han abocat al no-res. L'existència és una presó cruel que ningú explica. Néixer i morir resulten un absurd. Som a mitjan segle XIX. Mentre les noves masses obreres i urbanes comencen a aixecar el socialisme i el marxisme; mentre el burgès eclosiona, alguns es maten en silenci. Neix el realisme literari, producte burgès, la narrativa que ens ha inundat fins avui mateix, en novel·la o en cinema. I irrompen les llums del segle, febril i industrial, i el maquinisme, i aviat els gratacels i les torres Eiffels del món occidental que beu a grans glops la seva nova riquesa provinent de les colònies explotades sense mirament. La metafísica, o saber de l'existència, exhausta, llangueix en un racó. I el cristianisme, encara dominant, sembla que esperi la destrucció de Nietzsche, vitalista antinihilista, segons ell, per caure en una lentíssima agonia, esmicolat...

El que vindrà després és una dissociació. La societat i la filosofia seguiran de manera estantíssima sobre els postulats anteriors –sigui la religió, cada cop més formal, siguin els sistemes racionalistes o idealistes. Plató per als antics i Kant i Hegel per als moderns

⁹ Sobre Baudelaire, Rimbaud i Mallarmé, veure apunts a: www.flaneurassegut.org, del curs El flâneur assegut, apartat El Flâneur a la finestra 1, punts 2 i 3.

seran els fars que guiaran una discussió interminable, malgrat que molts seguidors, com Schopenhauer, primer, o Charles Renouvier, al voltant del 1900, ja en faran la crítica. Però això de la metafísica és com un vaixell que gira molt lentament, i que, a més a més, avui només és un problema que preocupa alguns estudiosos universitaris i erudits. La societat se'n desfà com d'una pell morta que no acaba de despendre's simplement perquè ningú l'empeny. Aquesta naixent indiferència i el fet que, en realitat, no sapiguem encara què és això de la metafísica, a qui només preocupa realment és als poetes, a alguns poetes, als poetes metafísics. Són ells, penso, els vertaders dipositaris de la pregunta metafísica, els que segueixen barrinant què ens ha passat, o què ens està passant, perquè veuen clarament aquesta dissociació, una dissociació que ja havien entrevist els romàntics i que prendrà forma en un personatge únic, un poeta anomenat Baudelaire.

Charles Baudelaire (1821-1867), efectivament. A la composició XI de les adicions a la tercera edició de les *Flors del mal* (1855/1861), escriu un vers immortal:

– “No sortir mai dels nombres i dels éssers!”

No cal endinsar-se molt més en la seva obra, metafísicament parlant. El seu horror a la natura, la seva vida de fumador d'opi i de haixix, el seu odi al padrastre, general de l'exèrcit, el seu elogi de la lletjor, els seus costums asocials, com viure amb una prostituta negra, la seva melangia urbana, el seu tedi vital, són fases d'un anar cap a la visió metafísica: estem limitats, ara i aquí, entre el que som, un ésser (entre altres éssers, sense cap raó que expliqui una cosa i l'altre), i els noms, les paraules i mots que fem servir com il·lusionistes de la realitat per captar i entendre una realitat que ni captem ni entenem amb les paraules.

Baudelaire queda assabentat. En el quart prefaci de les *Flors del mal*, torna a esbossar la seva mandra, de caràcter metafísic: “Aspiro a un descans absolut i a una nit contínua (...). No saber res, no ensenyar res, dormir i tornar a dormir, aquest és en aquests moments el meu únic propòsit. Propòsit infame i repugnant, però sincer.” Escric, en l'assaig indicat: “En els poemes això es converteix en *gouffre*, *spleen*, *ennui*, abisme, melangia, avorriment, de manera successiva i alternada, exaltació i abaltiment. Baudelaire, doncs, esdevé el primer desencantat, un cop han passat els vents romàntics, igualment metafísics, però encara aspirants a l'ideal. Baudelaire ni pensa a suïcidar-se: entra en el món dels estupefaents, recorre a l'oblit, a la son, a dormir. Com diu Macedonio Fernández, quan dormim no hi som, no existim, i no importa gens que s'acabi el món si no hi hem estat desperts. Perquè Baudelaire anhela potser aquesta cosa: la no-existència. Que no té res a veure amb el suïcidi.”

Tot seguit de Baudelaire, apareix la fulgorant figura de Arthur Rimbaud, (1854-1891).

Rimbaud no pensa. És un adolescent que escriu entre els quinze anys i els vint i després ho deixa per sempre. Escriu, als 16 anys, a “Soleil et char” (Sol i carn):

“Si els temps tornessin, aquells temps que van ser! / –Doncs l’Home ha mort, tot ho ha interpretat.(...) Perquè aquest blau mut i aquest espai insondable? (...) –I l’Home ¿pot veure? ¿pot dir: jo crec? / Es que és més que un somni la veu del pensament? (...) No podem saber! I hem perdut! Sota una capa ignorant, sota estretes quimeres! / Mans d’homes caiguts de les vulves maternes, / I la nostra raó pàl·lida amaga l’infinít / I volem mirar: –El Dubte ens castiga! / El Dubte, trist ocell, ens colpeja amb la seva ala... I l’horitzó fuig en una eterna fugida!...

Obert queda el cel! Els misteris han mort. / Davant l’home, dret, amb els braços creuats, / En la gran esplendor de la rica natura! / Canta...(...) / –A l’Home com al Món, infinits (déus), escolten!”

29 abril 1870¹⁰

Semblaria que Nietzsche, pel que fa als versos finals, el va llegir i va voler complir la seva profecia, en el cel per fi obert on el sobrehumà canta dins un món infinit de natura... Fixem-nos, però, la terrible frase: “Doncs l’home ha mort, tot ho ha interpretat”, que indica una fi total de la metafísica. I alhora declara. “Els misteris han mort”. La vitalitat nietzschiana es pot agafar aquí, car si tot és interpretat i ja no hi ha misteri, queda la voluntat de l’humà de ser. Ara bé, ¿en quines condicions, si ja no hi ha misteri, car el misteri, com diran Pessoa i Macedonio, és impenetrable, pel fet que tot (el que es podia) interpretar ja ha estat interpretat, i el que n’hem tret és no res?

Heus aquí una nova cruïlla: el nihilisme ens allibera o ens ofega? Per Nietzsche ens allibera, per altres ens ofega, o millor dit, ens acaba. Rimbaud s’ofegarà en el seu infern:

“Em crec a l’infern. Per tant, hi sóc. És l’acompliment del catecisme. Sóc esclau del meu bateig. Pares, heu fet la meva desgràcia i heu fet la vostra. Pobre innocent! L’infern no pot atacar els pagans.”, ens diu, a *Una temporada a l’infern (1873)*¹¹. Més endavant indica: “La veritable vida és absent. No som en el món.” Rimbaud encara parla dins del cristianisme, que el manté a l’infern. Però l’infern no pot atacar els pagans, els que no hi creuen. Ara bé, com un romàntic, sent que ha perdut la vida veritable (en el supòsit, que, idealment, existeixi). Llavors declara:

“Amb tot, avui, penso haver acabat el relat del meu infern: l’antic, aquell del qual el fill de l’home obrí les portes.”

Es refereix a l’infern cristià. I es pregunta:

¹⁰ Trad. de l’autor. Versió castellana Visor, Madrid, 2006, pp.21 a 33.

¹¹ De la traducció catalana de Josep Palau i Fabre, Ed. Proa., Barcelona, 2000. Els subratllats són de l’autor d’aquest text.

“¿Quan anirem més enllà de les graves i de les muntanyes, a saludar la naixença del treball novell, la saviesa nova (...), la fi de la superstició (...). Esclaus, no maleïm la vida.”

Heus aquí un Rimbaud nietzschia: l'únic valor, la vida. I per viure-la fora de l'infern cristià, cal una hora nova:

“Sí, l'hora nova és almenys molt severa (...). Cal ser absolutament modern. Res de cànctics. No perdre mai el pas.”

Una hora nova severa, present, sense alegries supèrflues, dins la qual cal mantenir el ritme. I acaba el poema sota una encesa esperança de no tornar a caure en els vells enganys, i de reunificar el seu jo en una sola cosa veritable:

“Malgrat tot, és la vetlla. Apleguem tots els influxos de vigor i de tendresa real. I a l'aurora, armats amb una ardent paciència, entrarem a les esplendoroses ciutats. Què deia jo d'una mà amiga! Un gran avantatge és que puc riure dels vells amors enganyosos (...) i em serà llegat de posseir la veritat en una ànima i un cos.”

Rimbaud és un visionari. És un poeta. Emanava emocions i sensacions que amaguen conceptes i maneres, però no les dibuixa, no les explica. Arrancant-se del malson cristià, intueix les noves mancances, però no es deixa anihilar, com Nietzsche.

Qui pateix més la caiguda del cel platònic és Stéphane Mallarmé (1842-1898). Mallarmé és un intel·lectual que fa poesia. És el màxim representant del simbolisme literari, pel fet de posar en els mots el sentit de les coses, i en darrer terme, el sentit metafísic. La seva obra, treballada retòricament com un rellotge suís, resulta ser una desesperada recerca d'aquest sentit. No explicarem tot allò que en una altra banda ja hem explicat, tant de Baudelaire com de Rimbaud i de Mallarmé¹². Aquí només volem precisar com una i altre vegada afirmacions que ja en Abelard i en Ockham eren clares, respecte als noms i els significats, semblen ser oblidades en els renovats intents d'assimilar a les paraules un sentit revelador, una llum metafísica que no tenen.

Després de Mallarmé, el segle XX desenvoluparà un seguit d'escoles, des del positivisme lingüístic fins a l'estructuralisme, que maldaran en aquesta direcció d'una manera tossuda i gairebé malaltissa. Algú arribarà a dir que el sentit d'un text és el text mateix, autònom i únic. Ha estat una mena de corrent, de caire científicista, que l'únic que ha amagat és la seva incapacitat d'acceptar el Real, llençant-se novament a una cursa idealista, aquesta sobre el vehicle de les paraules i els discursos, una autèntica fugida endavant que va acabar en una retòrica hermètica, com Derrida o Blanchot, o en un psicologisme estrofolari, cas de Lacan. Tot menys baixar la pilota a terra, dit en argot futbolístic, i asserenar el joc. No, com més pilotes enlaire, a veure si tornen a

¹² Veure “El flâneur assegut”, a www.flaneurassegut.org, apunts sobre aquests autors.

tocar el cel buit, millor. Ara bé, tots plegats, aquest neoidealistes del llenguatge, per dir-ho així, no deixaven de professar secretament un profund nihilisme, però no del bo (som no res, endavant!), sinó del malaltís: (som no res, però no ho vull ser, i vaig a “deconstruir-ho” tot per demostrar que no sé què dic, però que mentre jo digui -el discurs infinit- hi haurà discurs i veritat del discurs que faig jo mateix perquè, simplement, no sé callar).

La realitat, com diu Macedonio Fernández, és mística. A tots aquest neoidealistes, amb Mallarmé al capdavant, la mística no els interessa gens, perquè fa callar. Els romàntics, en això, foren més valents, i molts d'ells arribaren a un cert punt místic. És clar que ells encara ho veien des d'una perspectiva espiritualista, en el fons religiosa, encara que no sabien a què unir-se: a la poesia, a l'amor, a l'esperit...? No es tracta d'un misticisme religiós, pur transcendentalisme idealista, sinó del misticisme inherent al misteri del ser i no ser, fet inexpugnable. D'alguna manera, Mallarmé ho veu en el seu últim poema, *Un coup de dés* (1898), que es resumeix amb la fórmula següent:

“Tot pensament emet un cop de daus; un cop de daus mai abolirà l'atzar”.

En una carta del 1869, molt anterior al poema, ja declara: “El meu pensament s'ha pensat (...) estic perfectament mort”, que ens fa pensar en el proverbi de Machado, “La única cosa perfectament seria/ es un golpe de ataúd en el suelo”, versos que volen dir el mateix, car la única cosa absoluta d'aquesta vida, o cosa metafísica real, és que la vida es mori. Així que Mallarmé renuncia, tanca el negoci, per dir-ho així, lapidàriament: pensi el que pensi, mai podré pensar més enllà de mi, car més enllà de mi regna el que no sé ni sabré mai. Fi del tema.

Però la marrada pseudo-metafísica dels simbolistes no ha estat en va. Mentre la societat burgesa es prepara delerosament pels grans esdeveniments de la primera meitat del segle XIX, nascuts del més profund nihilisme a-metafísic del negre cor del capitalisme i de les projeccions humanitaristes i materialistes dels sindicats revolucionaris, el poetes, des de la jove generació romàntica fins els productes simbolistes més genuïns, podem dir que han sentit, i sentint, han pensat. Serà en els primers quaranta anys del segle XX quan trobarem, en diferents alternatives, el pensar metafísic, aquest sí, de manera més clara i serena, emergir enmig del caos mundialista i pre-global. La ruta del pensar s'havia de desprendre de moltes coses, i passar molts mals moments per acostar-se una mica, una mica més que abans, almenys, a veure-hi clar. El segle XX emergirà en tots sentits, explosiu. Ara bé, la dinamita, també en molts sentits, la posarà un home grandíol i alhora dèbil i terrible, un visionari, un poeta, un pensador, que gairebé mai arribà a filòsof, a pesar seu. Un home que fou seguit com un profeta per molts, de vegades desgraciadament, o tallat de soca-rel pels metafísics, perquè el seu edifici, apassionant en la seva capacitat destructiva i visió humana, era un despropòsit empíric, dit planament, una exageració. Ni Pessoa, ni Machado, ni Macedonio ni Heidegger ni Sartre van ser nietzschians.

Tot i això, Friedrich Nietzsche fa el paper de Kant i Hegel pel segle XIX: res del segle XX, i encara del XXI, es pot dir sense primer rebatre a Nietzsche, o centrant a Nietzsche o valorant el que en va dir Nietzsche. I si més no, la seva crítica del cristianisme desempallegà el pensar de l'embaïfament *cristista*.

L'últim romàntic, Nietzsche

No pretenem explicar Nietzsche. Nietzsche s'ha de llegir. És sempre com una bona pel·lícula, no defrauda mai. Si ets jove i influenciable, t'exaltes. El seu llenguatge directe, menyspreant sovint al lector o a la humanitat sencera, fent saltar per la finestra tot allò que faci olor de cristià, fent servir un pensament paradoxal i metafòric, simbòlic i profètic, corrosiu, denunciant tota impostura ètica i cridant a canviar tots els valors, a trencar totes les barreres, a saltar per sobre dels dèbils, a ser fort, a ser noble en el sentit d'actuar sense interès, a exercir el jo com a voluntat, i com a voluntat de poder, descobrint i exorcitzant el nihilisme, fan de Nietzsche un catalitzador energètic inigualable.

Podríem dir que qui no ha sigut nietzschiaà al vint anys, no ha viscut. I qui encara ho és als quaranta, és que no ha entès res. Podem dir el mateix del romanticisme. I podríem dir el mateix perquè és el mateix. Russell¹³ assenyala que Nietzsche no fou conscientment romàntic i, de fet, criticà sovint els romàntics perquè ell vol mirar en la perspectiva hel·lènica, presocràtica i sobretot heraclitiana. I si bé és cert que ell fou el primer en afirmar que la filosofia començava amb els presocràtics, i no en Sòcrates, i que la seva obra comença amb l'estudi de la tragèdia, i que efectivament la seva obra i pensament flueixen com un riu sense sistema, l'anarquisme aristocràtic de Byron, l'individualisme apassionat, l'antigualitarisme, l'espiritualisme, la multiplicitat fins al infinit, la irrealitat, la imaginació, el sentiment profund entès com a pensament profund, la voluntat, la llibertat, el simbolisme, el misticisme, el panteisme, la confusió mental, l'art com a saber, l'artista, i el poeta o la filosofia poètica o el poeta filòsof que ell és, són completament romàntics. I també ho és l'esperança, enfront el nihilisme que ell mateix descobreix, full de ruta del nou idealisme romàntic, que en ell s'encarnarà en l'individu artista, el sobrehumà que salta sobre el no res a través de la seva voluntat de poder.

No hi ha en Nietzsche un gram de ciència, lògica o racionalitat, en el sentit observacional, sistèmic, de lleis generals o elaboració lògica. Però és que la societat moderna viu ara sota una altra "doble veritat", més enllà de la doble veritat que vivien els escolàstics entre la divina i la racional. La d'ara resulta ser entre objectivitat i subjectivitat, o entre ciència i lògica, i sentiment i psicologia. Nietzsche és un romàntic

¹³ Russell, Bertrand. ob. cit. nota 1, pàg 314.

perquè és tot ell un gran sentiment i tot ell un gran psicòleg de l'època. En l'explosió del XIX, "l'home modern és un animal dividit, inexplicablement autoconscient en un univers indiferent"¹⁴. La commoció del segle és enorme. No ens estranyi que mentre el vapor i l'electricitat van omplint els camps d'Europa de llums i progrés, la psicologia de l'època passés pel cap d'un alemany que vol ser polac, i que al mateix temps, Nietzsche fos realment un profeta del segle XX. Estem en el pol subjectiu, romàntic, cent per cent. Si la jove generació romàntica hagués pogut llegir Nietzsche, i no l'avorrit del Goethe, no se n'hagués suïcidat cap. Però és que Nietzsche no és un romàntic de primera volada, espiritualista i enamoradís. Nietzsche neix a meitat de segle, i moltes coses ja s'han podrit del romanticisme, i de la societat burgesa falsament cristiana. Quan Nietzsche és adolescent, ja han aparegut les Flors del Mal, ja han escrit i són coneguts Stirner, Feuerbach, Marx, Saint Simon, Bakunin... Podríem dir que el segle ja avança cap a la seva podridura, i com que Nietzsche és, per sobre de tot, un moralista que descobreix l'ètica, la pudor de l'època se li posa al nas i el mareja. I com que és un romàntic, un poeta romàntic, un artista romàntic (no funciona mai com a filòleg), i no pas un polític o un revolucionari, o un burgès, o un professor filòsof, s'engega a escriure intentant ser un filòsof i li surt una altra cosa, completament romàntica.

Giorgio Colli¹⁵ afirma que "Nietzsche carece totalmente de la superior capacidad deductiva, en el sentido de saber coordinar y subordinar un inmenso mundo de representaciones abstractas, como es propio del filósofo. En cambio, posee una disposición eminentemente mística y misteriosa, pero quiere ocultarlo." I afegix que ningú millor que ell va saber escarnir les il·lusions i pressupòsits de la filosofia sistemàtica, "pero enredado él también por los espejismos de una filosofía como retórica, no supo ir más allá de una recuperación de su fase primitiva y emocional."

Dur, Colli, però ens centra el personatge, que el teníem totalment a l'altra banda. L'italià afegix que Nietzsche no necessita intèrprets, però que per entendre'l se l'ha de "poder" i "volar" entendre. Certament, com als poetes. El poetes no s'expliquen en la seva obra: només expliquen. Els que s'expliquen, fins a la reiteració, són els filòsofs. Nietzsche intenta explicar-se, però quan arriba al concepte, fuig amb una intuïció, i quan la intuïció sembla ja formalitzada, fuig en el símbol o la metàfora, i fins i tot l'exabrupte. I posa a dalt de tot del seu teòric sistema un llibre eminentment profètic i literari, el seu Zaratustra, on adés s'ensenya adés s'oculta. Així que l'estil de Nietzsche, i la confecció dels seus llibres, va a glòpades, és a dir, inspiració. Colli¹⁶ indica que "li falta la consciència d'una relació precisa entre el component intuïtiu del pensament i el deductiu. Quan intueix salta a la conclusió i mentre està deduint l'envaeix la intuïció". Sovint l'efecte teatral, dramàtic de la seva escriptura, deixa en l'ombra la profunditat de la seva interpretació. Això permet, per altra banda, ser reinterpretat,

¹⁴ Tarnas, Richard, *La pasión de la mente occidental*, Atalanta, Vilaür, Girona, 2012. pàg. 476.

¹⁵ Colli, Giorgio, *Después de Nietzsche*, Anagrama, BCN, 1978 (Milà, 1974), pàg. 12 i 17.

¹⁶ Ob cit. pàg.68.

car no queda sempre explicat, i no aclareix gaire la dimensió real o no, d'aquesta profunditat, quan sembla que l'assoleix. Això no vol dir que no hi hagi treball a darrera, molt, però ni sistemàtic ni lògic. Ara bé, no ho podia haver fet d'una altra manera, sinó no parlaríem de Nietzsche, encara. Cal entendre que per un alemany, dels quals ell arriba a dir que tots són hegelians¹⁷, tenir la visió -car la seva obra és una visió feta de visions- que va tindre, no en podia sortir un discurs clàssic, sistemàtic, un sistema, perquè el que precisament ens ve a dir, a predicar (que això sí que ho tenia, hipermania de predicador), és que no hi ha sistema. I en això la va clavar.

El programa antinihilista de Nietzsche

Per més que a molts l'alemany els va semblar i encara els sembla un xerraire, un xarlatà, Nietzsche va fer molta feina. "**Nihilisme**" en Nietzsche és un terme positiu que vol dir el trencament de qualsevol relació entre nosaltres i l'exterior, o la divinitat. Aquest trencament és el que possibilita la renovació. Ja que "**Déu ha mort**" (la metafísica clàssica), s'obre la possibilitat de la "**transmutació de tots els valors**", ja que l'ésser és un valor. Ara l'ésser tindrà el criteri dels valors. Com? Amb "**la voluntat de poder**" (en tant que intensificació de poder). El temps immòbil s'ha mogut per fi, i l'ésser viu en un esdevenidor que és seu, però el temps alliberat no és lineal (progrés), sinó circular, en un "**etern retorn**", de tu mateix i de totes les coses, pel fet que cada cosa que facis l'has de fer com si volessis que fos eternament repetida, i això serà la teva consistència, el centre de gravetat de l'ésser, de si mateix. I només un ésser més que conscient de si mateix, més que conscient de l'humà, un "**sobrehumà**" (no superhumà o superhome, mala traducció del concepte), podrà tirar endavant aquesta tasca més que exigent, en que l'humà es recrea a si mateix, en tant que capaç d'entendre aquest nova existència propera a la realitat i a la vida, aquell que es posa en plena sintonia, en dimensió d'artista, amb la realitat de l'ésser existent en la seva totalitat. Només li falta dir, per centrar-se, allò que dirà Renouvier: l'ésser és tot consciència i llibertat.

Com podem veure, hem posat tots els conceptes-valor de Nietzsche en la seva perspectiva. És difícil no fer-se nietzschia: la seva proposta és vigorosa, afirmativa, creativa, creu en el futur, i imposa un treball existencial veritable i dur. Tot el segle XX, per allò dolent, de mala interpretació, i per allò bo, de canvi i renovació, beuen d'aquest programa, que no és un sistema metafísic ni filosòfic, sinó que gairebé podríem dir que Nietzsche funda, com Epicur, una escola de saviesa moderna occidental, una proposta de vida i d'ètica vital, una proposta de canvi de valors, i una proposta existencial.

¹⁷ Aforisme 357 de la Gaia Ciència.

I Nietzsche s'enfonsa en la història per fer la genealogia dels valors, dels grecs i dels cristians, per intentar una interpretació en cadena, des de la necessitat d'una explicació global. Descobreix els valors grecs, els exalta, sobretot el dionisiac, que inclou tota aquesta força i voluntat de poder, descobreix la mentida en Sòcrates, com la seva dialèctica inicia en realitat una decadència, i el denuncia, i descobreix que la moral cristiana és la moral dels dèbils, car és una moral defensiva i castradora dels valors forts, del propi individu com a subjecte. I davant d'això defensa l'humà, allò humà, enfront allò analític o racional, defensa la passió i la vida, car per sobre de l'objecte hi ha el valor. Fa la caricatura de la veritat cartesiana. I va més enllà. Nega l'origen, car som caos. No hi ha coneixement ni veritat: només hi ha etern retorn i voluntat de poder. Els valors i l'Art és on es pot trobar la veritat. Afirmar que la falla més gran que mai s'ha inventat és el coneixement, malgrat que tenim necessitat de veritat, que no és pas l'adequació de l'objecte al subjecte, sinó una qüestió que podríem dir ètica: el sentiment d'una certesa. Només progressem si estem en aquesta línia, però al cap i al fi, resulta una promesa vana car la veritat de l'essència és l'esdevenir. I l'esdevenir és etern retorn i llibertat, en un acte conscient de cada individu sobre si mateix com a ésser, car tot individu està sol en si mateix.

No a l'autoritat, no als pares, no al mestre, no al príncep, no a Déu. No afirma que Déu no existeix, afirma que a Déu l'han creat els homes i els homes l'han mort. Apareix llavors Zarathustra, el profeta, el savi, el boig, el poeta, que medita la soledat dels homes, i els veu incapaços de donar-se l'impuls necessari per esdevenir sobrehumans. ¿com pot l'home ser aconduït més enllà de si mateix? Però aquesta no és una pregunta metafísica, sinó psicològica i existencial. La pregunta metafísica és, feta per Renouvier: "Com pot sorgir l'Absolut de si mateix?", i que no té resposta. Nietzsche es mou intuïtivament en termes de realització de l'ésser psíquic, no metafísic. El camí de sobrehumà és una corda penjada sobre l'abisme, i només el manar sobre si mateix, el vèncer a un mateix, i fer les coses de tal manera que vulguis tu mateix l'etern retorn, ens poden treure d'on som. Només aquesta voluntat de superació pot ser el fonament d'una psicologia sana. I el que diu Nietzsche és bo, però crea una esperança perillosa, si no es fa al mateix temps un treball racional, una base empírica, de certes metafísiques. Aquí trobarem a Renouvier. I tot i això, l'abisme existeix.

Perquè no Nietzsche?

No podem dir no a Nietzsche, perquè Nietzsche, als moderns, ens constitueix. La seva intuïció transgressora, la seva revitalització, la seva conscienciació sobre el treball de l'ésser, la seva lluita contra l'autoritat i contra el cristianisme compassiu, el seu esbós d'un humà basat en un estat de consciència metafísica i ètica, no només no són rebutjables, sinó que formen la base del nou pensar en molts àmbits. Com hem dit, no hi ha manera de ser modern sense Nietzsche.

Però alhora no fa metafísica. Giorgio Colli¹⁸ acusa a Nietzsche, i a Schopenhauer, de ser uns ingenus al posar la voluntat de poder com a eix metafísic:

“Foren ingenus al voler donar un precepte positiu respecte al fonament últim del món; al voler “dir” allò que no és representació, ni coneixement ni error. Però si tot el que es “diu” és un objecte representatiu! No es pot dir sense conèixer (...). I així, aquesta voluntat de viure o de poder, sempre serà una representació, una aparença, i mai el fonament extra representatiu.”

La voluntat de ser o de poder, són elements psicològics, no metafísics. Allò metafísic no es pot dir, o com diria Maurice Blanchot, no es deixa ser dit. Per altra banda Colli indica que Nietzsche es dedica a destruir el Subjecte, i alhora al centre de la seva voluntat de poder hi ha el Subjecte. Però això es pot entendre, car Nietzsche es dedica a destruir el vell subjecte, perquè pugui emergir el nou subjecte. En qualsevol cas, la determinació de l'ésser per ésser, o dit com Parmènides, el treball de l'ésser, no dóna cap resposta metafísica, sinó que simplement ens posa en una actitud, voluntariosa, de romandre i aprofundir en l'ésser en tant que ésser, que diria Heidegger, o ésser en si, i això està bé, i Nietzsche ajuda a redreçar l'estat d'humà, més enllà del reblaniment religiós o la debilitat de la moral, aportant un revulsiu ètic que s'havia perdut des dels grecs.

Però no trobem en Nietzsche un treball racional, ni molt menys racionalista, sinó intuïtiu, i en molts moments, místic. Perquè a més a més, en general, segueix un procediment negatiu, consistent en arrencar tots els vels de la mentida, com diu Colli¹⁹, però per descobrir i revelar una veritat no assolida. Les referències a Dionís o la voluntat de poder, per exemple, valen com a imatges o símls o metàfores o símbols, dependrà del cas, però no com a conceptes metafísics, o com a veritats assolides, podríem dir. I per altra banda, se li pot criticar que el model aristocràtic, dels pocs, que omple tota la seva obra, en mirada i pensament, és un model al qual ell mateix sovint no va estar a l'alçada. No farem la seva biografia, que va ser un turment, i no molt coherent en aspectes com l'amistat, per exemple, o la complexa relació amb la seva germana, i sovint la soledat forçada en què es trobava, però no cal dir que forma part d'un cert estat erràtic d'ell mateix, tot i que això, alhora, es pot justificar com a necessari per què la seva obra hagi pogut emergir amb aquesta força. També es pot esmentar que essent la seva denúncia i visió sovint de caràcter paradoxal (i és així com ara ens trobem, certament) i fet d'elements contradictoris o d'anàlisis contradictòries *per se*, intenti ocultar-ho i fer veure que filosofa i sistematitza, tapant el seu misticisme innat, i alhora, en canvi, impulsant el seu estil visionari.

¹⁸ Ob. cit, pàg. 62. Trad. al català, de l'autor.

¹⁹ Ob. Cit, pàg. 134.

Ens atenem, doncs, no pas a criticar-lo, sinó a que les seves categories filosòfiques no esdevinguin reflexions racionals d'una interpretació del Real, sinó postulacions, heroiques, si es vol, donat el context, però psicològiques i, en darrer terme, ètiques, d'una transformació consciencial de l'ésser, que Nietzsche encarna i malda per explicar de moltes maneres, i que es podria resumir en un retorn, clar, de certs valors de la civilitat grega, essencialment la consideració de l'ésser en si mateix, visió grega clara i única que va ser ràpidament arruïnada per Plató, i del fet ètic de l'ésser, que Nietzsche en diu valors, element amb els quals l'alemany lluita contra l'espessa capa del cristianisme moral, per desfer-se'n dramàticament i en plena sofrença de si mateix, i adonant-se, alhora, de l'abisme nihilista, del qual en surt a través d'una proposta de treball de la consciència de l'ésser que ell anomena voluntat de poder i feina del sobrehumà, termes completament tergiversats per la crítica i la cultura posteriors en un sentit prepotent, sentit, però, que Nietzsche mateix no sap aclarir, i que només prenen el seu valor just si se sap llegir en una perspectiva consciencial i ètica. Com que Nietzsche no proporciona cap pla polític ni social, i arrenca d'una profunda visió del nihilisme i de l'individu, se l'ha acusat d'individualista, quan en realitat el que ell proposa és que sense una valorització ètica de l'individu no es pot superar el nihilisme general.

Essent la seva obra, doncs, asistemàtica, declarativa, intuïtiva, simbòlica, poètica, i en canvi farcida de missatges potents, destructius i constructius alhora, el seu llegat ha sofert tota mena d'espolis, crítiques, males interpretacions i acusacions, de les quals no és que Nietzsche no en sigui culpable, sinó que l'època, en general, no hi estava preparada, però que ara, més de cent anys després de la seva mort, se'ns fa perfectament plausible entendre'l plenament, perquè Nietzsche va profetitzar sobretot el futur. Dit en termes de Juan Matus, de Castaneda, Nietzsche va destravar molts punts d'encaix, i ens va posar en una complexitat de consciència gens menyspreable. Encara ara no es pot prescindir d'ell, car és un modern. Nietzsche ens va proporcionar una imatge diferent de l'humà.

Història d'un error²⁰

O "com el món-veritat es va transformar, finalment, en una faula."

Acabem Nietzsche en un dels moments realment metafísics d'ell, el fragment que trobem a *El crepuscle dels ídols*, on identifica totes les fases de relació entre l'ésser i la realitat, amb una precisió admirable:

²⁰ Nietzsche, Friedrich: *El ocaso de los ídolos. Cómo se filosofa a martillazos (1888)*.

1

“El món vertader és assequible al savi, al virtuós; ell és qui viu en aquest món, *qui és aquest món*.”

(Aquesta és la manera més antiga de la Idea, relativament simple i convincent: Es tracta d’una transcripció de la tesis: “Jo, Plató, sóc la veritat.”)

2

El món vertader no és assequible per ara, però ha estat promès al savi, al pietós, al virtuós (“pel pecador que fa penitència.”)

(Progrés de la idea: es fa més fina, subtil, inassequible, insidiosa.- *es fa dona*, es fa *cristiana*...)

3

El món vertader no és assequible ni demostrable ni pot ser promès, però pel sol fet de poder imaginar-se’l, resulta un consol, un imperatiu.

(L’antic sol segueix il·luminant al fons, tot i que a través de la boira i el dubte; la idea arriba a fer-se pàl·lida, nòrdica, koenigsbergiana.)

4

¿El “món-veritat”...inaccessible? En qualsevol cas, no assolit encara. En conseqüència, *desconegut*. Però això ja no ens consola ni ens salva; no obliga ja a res: ¿com ens podria obligar a quelcom una cosa desconeguda?

(Albada gris. Primer badall de la raó. Cant del gall del positivisme.)

5

El “món-veritat” -una idea que ja no serveix de res, que tampoc obliga ja a res- una idea que ha arribat a fer-se inútil i supèrflua: *en conseqüència* una idea refutada: ¡eliminem-la!

(Dia clar; primer dinar; retorn del *bon sentit* i de l’alegria; Plató es ruboritza de vergonya i tots els esperits lliures fan una cridòria de mil dimonis.)

6

Nosaltres hem abolit el “món-veritat”: ¿quin món ens ha quedat? ¿potser el món de les aparences?...¡No! ¡A l’abolir el món-veritat hem abolit també el món de les aparences!

Migdia: moment de l’ombra més curta; fi de l’error més llarg; punt culminant de la humanitat; INCIPIT ZARATUSTRA²¹”.

²¹ Traduït al català per l’autor de l’edició castellana de *El crepúsculo de los ídolos*, de Caro Raggio Editor, Madrid, 1930, traducció de J.E. Muñagorri, pp. 159 a 161. Les cursives són de l’original.

En aquesta il·luminadora síntesi, Nietzsche ordena clarament una idea, i baixa al taller metafísic: és evident que la metafísica aspira a la Veritat, perquè, d'inici, són el mateix. Plató és la Veritat. Plató diu com és i funciona això de ser. La Bíblia és la Veritat... etc.

En el cristianisme, la veritat és mediata, s'allunya a un segon pla, no resulta directament dita ni accessible, però serà revelada al que tingui fe, al que se la guanyi. Ara la veritat queda instrumentalitzada pel poder, i entre ella i l'individu, hi ha un llarg protocol.

En un tercer moment, però (segles XVI a XVIII), el racionalisme es dóna compte que la Veritat, instituïda com a Idea-Deu, extra-existencial, que crea i il·lumina allò existencial, s'ha allunyat molt, car pensant, la cosa no surt. Però no es vol dubtar que la cosa-idea ja no és real (se'n fa un consol del fet d'estar imaginant-la), és imaginació, i se sap, però no es vol deixar anar.

En un quart moment, la raó s'adona del joc, i se sent perduda entre les paradoxes i el sense sentit de la posició duta fins llavors. Podríem dir que entrem en el romanticisme, escapant-nos d'una raó inútil.

En un cinquè moment tot allò ja no serveix per res, no hi ha veritat per enlloc, entrem en el nihilisme. Això, a Nietzsche, li provoca una gran alegria, perquè s'allibera la llibertat, per dir-ho així, i entrem al dia, sortint de la nit profunda.

Però hi ha un sisè moment, en que hom s'adona que sense món-veritat, no queda res. I és aquí on ell declara l'incipit de Zaratustra, però en realitat podem declarar l'incipit de la metafísica.

Perquè l'incipit de la metafísica és que hom s'adona de la seva impossibilitat. Que també és el seu final. La mort de Déu no és el final de la metafísica, sinó el principi del seu coneixement. I de la llibertat, inútil, de l'ésser. De la consciència de l'ésser, és clar.

Charles Bernard Renouvier (1815-1903), l'aplicat professor²²

Ara bé, al segle XIX hi va haver un home petit i gris, nascut a Montpeller i mort a Prades de Conflent, que des del treball clàssic de la filosofia, va pensar i repensar la metafísica de manera lúcida i concloent, de manera que moltes de les visions intuïtives de Nietzsche, queden delimitades en la feina de Charles Renouvier, el qual, completament estrany a la revulsió i sofriments nietzschians, va posar les bases definitives per entendre alguna cosa en metafísica. I quan diem definitives no vol dir

²² De Renouvier ja en va parlar *El flâneur assegut*, sessió 20/XI/2008, "Notícia biogràfica de Charles Renouvier", i "Apunt Charles Renouvier" (1815-1903), a càrrec de J. Jubert. Vegeu www.flâneurassegut.org. Allí hi ha la biografia, bibliografia i un resum dels principals conceptes de Renouvier.

unes bases positives que resolen el problema, sinó ben al revés, unes certes d'apreciació que revelen fins a quin punt tot allò tingut per metafísic no ho era, i com tot allò que pugui ser metafísic, no és.

Però anem per parts. Segons Gastón Milhaud²³, que en va fer un primer estudi el 1905, a Montpeller, Renouvier va perseguir, per sobre dels misteris i els dogmes confessionals, “une vérité qui pot devenir la vérité de tous”. Considera, però, que el seu treball excepcional i la seva gegantesca obra (efectivament, gegantesca), no tindrà mai un reconeixement popular, per una banda perquè mai va acceptar honors, i per l'altre perquè el seu “neocriticisme” (la crítica de Kant per fer evident on es va equivocar Kant, i començar de nou la crítica de la raó), és una cosa que resta lluny del gran públic.

Segons Milhaud la seva obra té quatre períodes: una primera etapa fins a 1852, influït per Saint Simon i per Fourier (els quals després va rebutjar), temps de recerca de sensacions i de feina política, que acaba en l'escriptura del seu famós manual de moral cívica, titulat *Manual republicain de l'homme et du citoyen*, del 1848. Com que el manual per als liceus va ser rebutjat per una comissió, que el va trobar massa atrevit, segons sembla, després d'una gran discussió pública, Renouvier es va retirar de la política el 1851, i va girar l'orientació de la seva obra obrint una segona etapa, la dels assajos de crítica general, *Essay de critique generale*, dels quals en va fer quatre volums, amb diferents parts, entre 1854 i 1864, i fins a 1869, que treu *La Science de la Morale*, en dos volums. En aquest temps s'està preparant totes les conclusions del seu revisionisme exhaustiu del pensament metafísic a través de la raó crítica.

En una tercera etapa, des de 1867, col·labora amb François Pillon (1830-1914), amic metge, amb el qual coincidia pràcticament en tot, en una de les dues revistes en les quals escriurà durant anys multitud d'articles, *l'Année Philosophique*, un mensual, que el 1872 es convertirà en *Critique Philosophique*, setmanal, que serà mensual des del 1885 al 1889, i on Renouvier anirà posant les bases del seu “neocriticisme”, que ell vol que sigui la base de la 3a República, projecte en el qual, evidentment, fracassa. El 1875 publica *Uchronie: l'utopie dans l'histoire* (edició castellana, Losada, Buenos Aires, 1946, traducció Josep Ferrater Mora), llibre de genialitat en el qual reinterpreta la història si no hagués triomfat el cristianisme. El 1878, significativament, tradueix al francès, en col·laboració amb Pillon, el *Tractat de la naturalesa humana*, de David Hume. També és important el recull d'assajos que surten a la revista, dels quals fa un manual, el *Petit Traité de Morale a l'usage des écoles primaires laïques*, del 1879, llibre que calgué reimprimir el 1882, augmentant-lo i corregint-lo considerablement, llibre que contribuï a augmentar el corrent laïcista a França.

²³ Aquest llibre existeix actualment en e-book, sota el nom de *La philosophie de Charles Renouvier*, Editions Ligarán, París, 1927, a Casa del Libro (www.casadellibro.com).

Finalment la quarta etapa, la fonamental, on tot el pensar, llarg i minuciós pensar de Renouvier, esclata en un seguit d'obres monumentals, les quals s'inicien el 1885 amb *l'Esquisse d'une classification Systematique des Doctrines Philosophiques*, en dos volums i 910 pàgines (edició castellana, Losada, Buenos Aires, 1948), la major part textos del trimestral de la revista "Critique Philosophique", que es publicava sota el nom de "Critique Religieuse". El 1890 torna a publicar a "L'année Philosophique", dirigit novament per Pillon. A partir de 1893 escriu sobre Victor Hugo i treu quatre volums sobre *Les dilemmes de l'Histoire* (1896-1897), un estudi monumental que per ell mateix li donaria un lloc important dins els crítics de la Història. El 1899, en col·laboració amb Louis Prat, catedràtic de Perpinyà²⁴, i el que serà ja el seu amic i mantenidor fins al final de la seva vida, treuen *La Nouvelle Monadologie*, on torna a emprar elements antics per fer foc nou. El 1900 treu el molt important *Les dilemmes de la Métaphysique pure*, de 300 pàgines, un altre llibre monumental (edició castellana, Losada, Buenos Aires, 1944, traducció de Josep Ferrater Mora), i tot seguit *Histoire et solution des problemes metaphysiques* (1901), de 592 pàgines (edició castellana, Libreria Hachette, Buenos Aires, 1950). Per si no fos prou, treu *Le personalisme, suivi d'une étude sur la perception externe et sur la force* (1902) de 564 pàgines. Encara Louis Prat, després de la mort de Renouvier el 1903, publicarà l'inèdit i inacabat *Critique de la doctrine de Kant* (1906). El 1948 es reeditarà el volum que ell va escriure amb els pensaments del seu amic i "maître à penser", Jules Lequier (1814-1862), del qual en va fer 120 exemplars i va distribuir a totes les personalitats que va creure que el podrien interpretar, com per exemple William James.

Louis Prat encara farà editar tot un seguit d'altres textos, reculls i converses. I tot i això, la bibliografia que presentem no és complerta: faltaria nomenar els tres manuals de filosofia antiga, moderna i contemporània, en diversos volums, que va escriure en la seva primera etapa dels anys quaranta, i diversos altres textos menors. Si ens atenem a la seva producció, només en llibres, a una mitjana de 500 pàgines el llibre, i comptabilitzant un mínim de 25 volums, surten 12.500 pàgines. No cal ni dir que en va fer moltes més, comptant els articles i altres publicacions.

Conèixer, doncs, tota l'obra de Renouvier és una feina important. Ara bé, hom es pot centrar en *l'Esbós d'una classificació sistemàtica de les doctrines filosòfiques* (1885), que ja per ell mateix és tot un pla de treball, entrar en *Els dilemmes de la metafísica pura* (1900), on es posa en clar de què estem parlant, i finalment deixar-se caure en la *Història i solució dels problemes metafísics* (1901), on es declara finalment la insolubilitat del problema metafísic. Probablement ens haurem deixat molts matisos, però tindrem la columna vertebral del pensament de Renouvier.

²⁴ Renouvier morirà a Prades de Conflent, a casa d'en Louis Prat, el qual va conèixer el 1880. Està enterrat en el mausoleu de la família Prat, més o menys a la segona secció de la part dreta del cementiri de Prades, entre la tercera i la quarta filera de túmuls, contant des de baix. No hi ha cap recordatori, ni a l'Ajuntament de Prades tenen constància de tenir enterrat allí al filòsof.

Del pensar els clàssics genealògicament, de Charles Renouvier

La gràcia de Renouvier és que hom diria, d'entrada, que és un idealista més, un neo-kantià, i, sobretot, un senyor antic que escriu com un filòsof *ad-hoc*, i que té una prosòdia i un ús dels termes filosòfics que en gens difereix del de molts filòsofs del XVI, XVII i XVIII. És a dir, és un escolar, un academicista (tot i que no fou pas mai un acadèmic), un del sistema, un canònic. Només després de moltes pàgines de lenta i reiterada lectura de conceptes filosòfics a l'ús, hom s'adona, a poc a poc, aquí i allà, que el tal Renouvier, amb tot aquell espessor, va a parar a llocs nets i clars, completament allunyats, i que, oh meravella, fent servir un llenguatge quasi kantià, pot dir veritats indubtables, és a dir, metafísiques, deixant a Kant com un ignorant complet. Però ho fa i ho diu amb tanta elegància, que per mi, el que li ha passat a Renouvier, la seva marginalitat, és que molts no s'han adonat del fons profund a què du la seva filosofia, per dir-ho així, al pou net d'aigua clara on aboca tota la seva erudició i sistematització i crítica d'any i anys. O no se'n han adonat, o han fet veure que no ho veien, perquè efectivament, despulla al rei. I ja se sap que els reis despullats agraden a molt pocs.

En general Renouvier no serà idealista, però tampoc materialista, i tampoc empirista, i molt menys positivista, tot i que valora clarament l'aportació de cada moviment. Dit altrament, no posarà la veritat, o saber, fora de res, o a fora, més enllà, de res, o en un esquema dialèctic o analític, o en una praxis immediata. Les paraules que ens poden portar al Renouvier final, després d'un gran viatge, són "consciència" i "llibertat". Perquè no farà mai de la filosofia un exercici purament racionalista o retòric, però tampoc, això mai, una invenció, un dir el que no es pot dir. D'una manera que ens evoca el futur Macedonio Fernàndez, Renouvier s'enfronta al no saber, que al cap i a la fi és el que sabem, dins el context d'un jo consciencial ("persona", en diu) amb esperit (que alguns han confós com la religiositat en la filosofia de Renouvier), tal com Macedonio ens parla de l'"afecció" i la "passió", com un estat insubornable de l'ésser, que cap nihilitat o fi de la metafísica pot extirpar. És com si tots dos fossin filòsofs capaços de la més severa crítica, dient coses com que l'existència no existeix, i alhora entenguessin que un filòsof no pot ser només una màquina racional de dir, sinó també una màquina emotiva, espiritual, i ètica. És en aquest sentit, molt nietzscheanament quan aquest parla de la voluntat de poder, que Renouvier ens parla de la llibertat com a fet màxim del coneixement, idea que va aprendre del seu amic Jules Lequier.

Per Renouvier ni per una banda l'idealisme, ni per l'altra el positivisme de Comte ni l'empirisme hi veuen clar. Sobretot perquè a través de tots dos es poden acabar justificant posicions autoritàries i anar en contra de la llibertat, ja que una justifica l'absolut, i les altres el determinisme. Ataca el realisme de la substància, perquè totes les qualitats que es donen a la matèria són ideals; la substància material és una quimera. Però alhora no en té prou amb l'empirisme de Hume, car, com ja hem dit, la

metafísica no està només en la física, sinó també en la consciència de l'individu; de fet, és la consciència de l'individu. En el fons, Renouvier fou un il·lustrat amb esperit crític, però no un anglès sense compassió. El que diu Hume és, de fet, només la demostració que l'allà fora és inconsistent, no demostrable. No estem encara en Macedonio, on l'allà fora no existeix, però estem passant de la matèria, la metafísica de la cosa, a la metafísica de l'ésser, o del jo, que és la de Macedonio. I aquí, l'ésser és jo, i prou, i no sap res. Però atenció, com diu Macedonio, ningú ha dit que no es pugui viure sense saber res.

Ataca Hegel, per descomptat, i l'historicisme, la teoria del progrés, l'eclecticisme, el kantisme... està en contra de la idea que la filosofia és una suma narrativa en la qual cada autor acaba proposant una summa, la d'ell, i creu més aviat que és una successió de respostes a un conjunt de petites preguntes, que no té una evolució positiva, sinó que es va endavant i en darrera, i que cadascú campa per on pot, ja que les petites preguntes no poden ser contestades.

Per altre banda, va fer una crítica de l'infinit, el qual va negar, tant de l'espai com del temps. De si mateix, diu, l'univers és finit, car la matèria no és pas divisible a l'infinit; per tant, el continu és una quimera.

I el coneixement no pot ser una abstracció grupal, o general, sinó sempre de l'individu. Sovint la distinció entre coneixement i creença desapareix. Sempre és allò que a un li sembla raonable. Al final, tota verbalització altera el caràcter de la cognició, i esdevé un judici. O sigui, dit d'una altra manera, estem en un límit existencial, només sabem com a individus, la majoria del que sabem és creença o opinió, i el discurs subsegüent és judici que no té possible fonament, car no hi ha possible saber general.

No hi ha coses en si mateixes, ens o abstractes, si no coses per si mateixes, o sigui, coses úniques, i els noms només les anomenen, i depenen de la percepció que cadascú en té. Dins dels nostre ús de la llibertat, cada individu crea categories segons la lliure elecció, segons els nostres interessos en el moment de la valoració. Elimina totes les categories de Kant²⁵, i deixa només la de relació. Així mateix, no es pot demostrar ni la

²⁵ Nombre, extensió, duració, qualitat, esdevenir, força, finalitat i personalitat. Aquesta última la reelabora en el jo pensant, i és la base de la seva moral i del seu espiritualisme personalista.

Per altre banda, Renouvier afirma que Kant, a la *Crítica de la Raó Pura*, nega que es pugui arribar al coneixement de l'Ànima, de l'univers i de Déu, i que es pugui arribar a trobar un objecte que respongui a les nocions pures de Substància, Unitat, Simplicitat i Identitat, però que això no el va treure de justificar el condicionat en l'incondicionat, ja que el condicionat és per ell mateix l'incondicionat, en Kant. Això suposa, per Renouvier, que Kant no només fa que la Raó sobrepassi l'experiència, sinó la intel·ligència possible.

Sobre això d'Immanuel Kant (1724-1804), peça clau del trencaclosques metafísic racionalista, escriu Renouvier que entre el punt de vista empíric de la *Crítica de la Raó Pura* (1781), i el transcendental, la Idea, de la *Crítica de la Raó Pràctica* (1788), hi ha una contradicció insoluble, pel fet que primer treu a Déu, i després l'hi torna a posar, amb el nom de l'Ideal de la Raó Pura, ja que la Raó, en Kant, és absoluta, no pas relativa. I amb coses completament incògnites, com els "noümens", tema que ha enfarfegat encara més als seguidors de Kant. Per Renouvier, "La metafísica de Kant ha buidat el cel i la

llibertat ni el determinisme, que son suposicions a partir de les conseqüències, però la llibertat neix de la individualitat i de la seva voluntat, i mai es pot absorbir en una classe més gran d'éssers, cara cada ésser és únic, i per això no és determinat ni indeterminat. Individualitat i llibertat són sinònims. La llibertat és el principi d'individuació. Per tant, tot saber no és un acte al qual s'adhereixen fets i lleis externes i superiors a l'experiència del moment, sinó un acte en si mateix: "Estrictament parlant no hi ha certes: només hi ha homes que estan segurs" (*Traité de psychologie rationnelle*, París, 1912, Vol. I, pàg.366). Així que el fenomen és la representació que en fem, i tot és relatiu dins la representació. Un univers en el qual ha desaparegut l'absolut i tot determinisme, és un univers obert a la creació de novetat (pensem en "allò obert" que tractaran Rilke i Heidegger com a possibilitat humana, o la tasca del *sobrehumà* de Nietzsche), la qual cosa és condició de la possibilitat de l'existència de la llibertat humana.

Tampoc hi ha lleis històriques generals de progrés universals, sinó fets nascuts dels comportaments i les decisions dels individus i de la natura. Sovint, són més les lleis morals les que actuen en la història, pel fet que la gent fa el que creu correcte. Així que per entendre la història i els conflictes entre persones i entre grups ens aniria millor entendre el bé i el mal. Tot hauria anat millor si la humanitat hagués entès, tal com assaja d'explicar Renouvier a *Uchronie* (1876), que el secret del benestar humà rau en el reconeixement de la llibertat de l'individu. Això hauria acabat amb les guerres, pel fet d'entendre que cadascú té dret a la seva opinió, religió, economia, etc. La creença en la llibertat és la clau de volta de tota l'ètica de Renouvier.

terra" (p.388), ja que en el fons tot ho situa en el nivell del mental humà. En el prefaci, assenyala Renouvier, de la *Crítica de la Raó Pura*", Kant diu: "No tenim cap concepte, cap element per al coneixement, sense intuïció sensible, i no podem conèixer cap objecte com a cosa en sí, sinó només com a fenomen." Observa Renouvier que Kant mai va renegar d'aquesta afirmació, però que malgrat tot no va ser capaç de deixar la Idea i l'Absolut, i acceptar el relativisme (*Historia y solución de los problemas metafísicos*, Librería Hachette, Buenos Aires, 1950 pp.385 a 388/ Alcan, 1901). Trad. al cat. de l'autor.

En la traducció castellana de Pedro Ribas (Taurus, Barcelona, 2005, p.25), el fragment diu: "*Tampoco poseemos conceptos del entendimiento ni, por lo tanto, elementos para conocer las cosas sino en la medida en que puede darse la intuición correspondiente a tales conceptos; que, en consecuencia, no podemos conocer un objeto como cosa en sí misma, sino en cuanto objeto de la intuición empírica, es decir, en cuanto fenómeno.*" Però unes línies més avall aclareix: "*""aunque no podemos conocer esos objetos como cosas en sí mismas, si ha de sernos posible, al menos, pensarlos".* El més sorprenent de la tossuderia de Kant, és aquest "*al menys*", amb què justifica el treball de la raó pura. És com si vingués a dir que només faltaria que no poguéssim ni "pensar" la Realitat, per explicar-la totalment, és clar. Doncs no, metafísicament, la realitat no es pot pensar per explicar-la. I així és que primer Schopenhauer, després Nietzsche i després Macedonio Fernández, entre altres, disparen contínuament contra Kant, perquè la seva síntesis idealista és tant buida i intangible com qualsevol teologia. Machado, en els Proverbios y Cantares, XXXIX (Campos de Castilla, 1912), ironitzarà sobre Kant i els idealistes: "*Dicen que el ave divina / trocada en pobre gallina / por obra de las tijeras / de aquel sabio profesor / (fue Kant un esquilador / de las aves altaneras;/ toda su filosofía, / un sport de cetrería), / dicen que quiere saltar / las tapias del corralón, / y volar/ otra vez, hacia Platón. / ¡Hurra! ¡Sea! / ¡Feliz será quien lo vea!*". Heraclitèa, Machado deixa anar en el poema "Meditaciones rurales: "*-No hay cimiento/ ni en el alma ni en el viento-*" (Campos de Castilla, CXXXVIII).

Per això Renouvier va creure que la solució depenia de l'educació, i d'aquí el seus tractats de ciutadania, tot i que aviat va veure que era una esperança poc fundada. Ell defensava que les persones podien ser racionals i lliures, i que a partir d'aquí obtindríem un futur més clar. L'escola ha d'educar en fets pràctics, des de petits, en relació a l'ètica de la persona, és a dir, la llibertat i la responsabilitat.

Atacà la Monarquia i l'Església Catòlica, i es feu protestant, entenent que pels protestants Déu era un tema individual, de la consciència individual, i encara que no creia en la demostrabilitat de l'existència de Déu, si que li semblava una hipòtesi raonable extreta dels nostres objectius morals. Déu no és substància ni ordre absolut; pot ser com a moral, com a garant de la moral, però Renouvier està en contra de tota forma de religió positiva, i de tota providència o planificació divina; Déu és una possibilitat de la llibertat humana.

En un moment donat, Renouvier fa com un diagnòstic²⁶ pessimista. Parlant de les doctrines filosòfiques, creu que tothom opina sense saber res; que el positivisme fuig de les grans qüestions i ens porta a investigar coses "de curt abast"; l'Església ja no pinta res, i l'utopisme socialista ha derivat en violència i materialisme. Per ell només queden dues grans línies, la de la consciència, el personalisme, o bé la de la cosa o natura inconscient. Després torna a repassar els dilemes, com determinisme-llibertat, unitat-pluralitat, etc... i es dóna compte que estem en un cercle viciós, el del condicionat a l'incondicionat, i anem tota l'estona de l'un a l'altre; Machado en deia "de la cosa a la idea/ y otra vez a empezar"; Parmènides en va dir ser i no ser. Però en canvi, diu, l'Idealisme Realista està en un cercle viciós, on fa servir conceptes com que de la Força ve la força. I exclama que així no es pot anar enlloc, doncs hem passat de saber que la teologia no tenia res de metafísic, a fer un metafísic que, diu, redueix la consciència a l'inconscient altre cop, o a l'impersonalisme.

Cal acabar amb tot plegat, posant-se rigorós. L'alternativa és: indeterminisme, negació de l'absolut, acceptació de la multiplicitat, llibertat de la persona o consciència, lliure albir, canvi o existència de les coses possibles, i existència del finit o dels límits. I l'Ètica.

La metafísica

Anem, tot seguit, al nucli dur de la seva proposta:

L'incognoscible no és cognoscible. Els atributs de la raó no poden entendre-hi res en metafísica. L'infinit és inaccessible. No hi ha infinit, hi ha indefinit. El coneixement intuïtiu tampoc ho pot fer. Com hem dit, tot és creença. No hi ha conciliació de contraris.

²⁶ *Dilemas*, pàg 219, edició castellana.

Tots els noms abstractes de la metafísica (Déu, Etern, Infinit, Substància, Causa Primera, etc.), no es corresponen a cap percepció. Són ídols.

Tots els ídols contradiuen la Raó. Conceptualitzar qualsevol Absolut, o l'Absolut, es contradiu amb la raó.

“¿Com ha pogut sorgir l'Absolut de la seva pròpia naturalesa?”²⁷

Tot allò que escapa a la raó, ha de ser declarat insoluble.

Si es vol fer metafísica, no es pot entrar en contradicció.

La filosofia viu entre la cosa i la idea, el finit i l'infinit, l'evolució i la creació, la llibertat i la necessitat, la felicitat i el deure, l'evidència i la creença. Segons quin un dels dos termes prenem, tindrem una filosofia realista i relativista sense capacitat metafísica, o entrarem en un discurs sense base, que pot dir el que vulgui en metafísica.

Tot rau en la llibertat, que és l'autèntic “vertigen metafísic”.

Per ser, cal escollir. I a l'escollir som responsables del què escollim, i per tant del què fem, i per tant del què som o serem.

Tot és persona.

Ètica és allò que fa amb la llibertat la persona.

No hi ha pensament fora de la persona²⁸.

El personalisme és l'anunci de la categorització metafísica del jo com a estat únic de l'ésser.

El subjecte, o persona, és un fet.

La consciència és “tal com ens és donada”²⁹.

²⁷ *Dilemas*, pàg 23, edició castellana.

²⁸ El mot *personalisme* va ser creat per Friedrich Schleiermacher a finals del segle XVIII, per oposar-se al panteisme emfatitzant la creença en un Déu personal. Renouvier torna a utilitzar el mot, val a dir, d'una manera personal, que per mi indica el fet que tot està en el jo, o persona. Posteriorment, cap el 1930, va aparèixer una corrent filosòfica d'inspiració cristiana anomenada així, que proposa veure la unitat entre persona i natura, l'oposició a reduir l'home a un recurs humà o un instrument, com fan el totalitarisme o el capitalisme; valoren la subjectivitat o consciència humana de si mateix, i creuen que no hi ha pensament fora de la persona, en contra de la hipòstasi del pensament feta per Plató o Hegel. Mounier, Levinas, Jean Lacroix, Paul Ricoeur, o a Catalunya Ramón Xirau (1924), són exponents d'aquest corrent que fou ampli i difús, barrejada amb la corrent kierkegardiana de l'existencialisme. En qualsevol cas, Renouvier fa una utilització pròpia del terme, metafísica, i ells no en foren estrictes seguidors, sobretot perquè la seva orientació és més psicològica i ideològica. La democràcia cristiana begué del personalisme. Sí que coincideixen Renouvier i el personalisme posterior, en posar a la persona en el centre de la realitat i del seu coneixement.

²⁹ *Dilemas*, pàg 12.

Per sobre de la lògica, “la metafísica domina l’ordre empíric dels fenòmens”³⁰.

Es tracta no de fer “Realisme”, sinó de treballar amb el “mètode de la realitat”, el seu, el de Renouvier, tal com ell l’anomena, el qual observa que “la naturalesa de l’esperit és tal que *no pot assolir-se ni formular-se cap coneixement* i, conseqüentment, *no es pot concebre cap existència real*, si no és amb ajuda de les seves relacions, no podent considerar-se aquesta existència mateixa més que com un sistema de relacions”.³¹

Tota filosofia es pot reduir a dues idees: 1) la doctrina de la “cosa” (sistema natural) (tesis realista); o bé, 2) la doctrina de la consciència (sistema ètic). El primer creu en l’objecte extern, independent, en l’origen del món i del pensament mateix; també en la tesi de l’infinít, l’evolució, el determinisme universal, la recerca de la felicitat i el reconeixement de l’evidència com a coneixement. En el segon cas, l’objecte ho és del pensament, la consciència és el principi d’explicació de la realitat, tot és creença, el món és finit, l’ésser és lliure, hi ha un deure. Afirmar que entre aquests dos sistemes de veure el món, no hi ha conciliació possible, car cap d’ells té una evidència racional per imposar-se.³²

Tots els sistemes filosòfics, antics i moderns, tenen “la mateixa idea metafísica il·lusòria” basada en “una infinitud donada dels fenòmens sense inici”; els antics amb la imaginació, i els moderns amb mètodes denominats científics, però que la ciència no reconeix³³. Afirmar: “No se sap en quina part el desvari és major”.

Textos

Tot seguit anotem fragments de Renouvier sobre la crítica de la possibilitat metafísica, extrets de *Los dilemas de la metafísica pura*, Losada, Buenos Aires, 1944 (últim subratllat i trad. al cat., de l’autor):

Perquè no es pot fer metafísica?

“Salvant la nostra ignorància, la paraula “possible” no té ja sentit; no hi ha més que el real, tot i que distribuït per la nostra imaginació en relacions temporals. Suprimint el temps, la potència i l’actualitat deixen de ser diferents.” (pàg. 153)

“I, finalment, en la impossibilitat, per alguns confessada, de definir sense contradicció el principi que ha de ser l’origen de totes les coses sense implicar-ne cap a si mateix, es

³⁰ Íbid, pàg 9.

³¹ Íbid, pàg 16, cursiva en l’original. Trad del castellà de l’autor.

³² Historia y solución de los problemas metafísicos (1901), Nota preliminar de Vicente P. Quintero. ed. castellana, Librería Hachette, Buenos Aires, 1950.

³³ Historia y solución, pàg 31.

recorre a l'Incondicional, que és incognoscible i inconcebible, per a designar la condició suprema de tota intel·ligència i de tota existència. Tots aquests recursos especulatiu, emprats per resoldre un problema els termes amb els quals es planteja fan insoluble, haurien de desembocar en el descrèdit definitiu de la metafísica o bé ensenyar-nos a tancar el tema de l'especulació transcendent en la regió de les idees accessibles.” (pàg. 154-155, subratllat de Renouvier)

“L'entotsolament de la persona davant de la totalitat del món i els principis de l'existència és l'entotsolament de la vida en tant que entitat cridada a adquirir consciència d'ella mateixa, doncs com que les aparicions i relacions transitòries dels éssers acaben amb la mort de cada individu, tota existència mortal representa una aniquilació parcial de la vida.” (pàg. 189)

“La ment universal és, doncs, el corol·lari de la mortalitat de tota consciència. Però suprimida la consciència, no hi pot haver coneixement possible d'aquest món mortal. Tal és la senzilla veritat que no aconseguir descobrir tota la genialitat filosòfica del món antic.” (pàg. 190)

“La impossibilitat de demostrar, sense petició de principi, el principi de contradicció, és signe irrecusable de la impossibilitat de donar a la metafísica un fonament que res exigeix dels coeficients pràctics de l'ús de la raó.” (pàg. 211)

“La “cosa sense condicions” no pot crear condicions per a l'existència dels fenòmens.” (pàg. 211); i afegeix, irònicament: “Com que totes aquestes doctrines (metafísiques) es basen en la infracció sistemàtica dels principis de què depèn tota demostració plausible, posseeixen el privilegi de ser lògicament irrefutables.” (pàg.213)

Retorn a Parmènides

“La filosofia moderna és, en el seu esperit, la immediata continuació de l'antiga. La filosofia medieval es compon de mil anys de comentaris de doctrines perfectament incompreses, amb la finalitat d'aplicar-les a les exegesis racionals de la doctrina teològica (...) La teoria del Ser, de Parmènides d'Elea, és un model acabat d'allò que pot fer el mètode realista a l'englobar en un subjecte únic i universal la més general de les idees abstractes: el ser és, diu Parmènides; el no Ser no és. El Ser no pot procedir de si mateix, car llavors hauria hagut de ser abans del Ser; ni del no Ser, que no és. No pot canviar, alterar-se; és un i indivisible, sense començament ni fi” (...) El Ser i el pensament són idèntics, (...) i encara que no pot explicar la naturalesa d'aquest Ú, la seva fórmula significa que, en el Ser, no hi ha distinció entre subjecte i objecte, car l'objecte no és més que el subjecte pensat. No existeix consciència diversament determinable. I el Ser és limitat, doncs és perfecte.” (pàg. 19 i 20)

La Tesi Realista

“El mètode realista és el principi generador de la violència feta al sentiment en les seves doctrines; i ha estat sota la influència del seu imperi, que no és altre que el de la imaginació, tot i que extraviada de les seves vies naturals, que els pensadors, els filòsofs o teòlegs, consagrats al culte de la Raó pura, o a la persecució d’un Déu que ells mateixos titllaren d’inaccessible, s’esforçaren per elevar el pensament per sobre de les seves condicions, cercant la veritat fora de les lleis de l’enteniment, o sigui la realitat fora de la consciència.”³⁴

Sobre la tesis realista, a *Les dilemmes de la métaphysique pure* (1901)³⁵, diu: *“La idea que resulta del conjunt de l’especulació filosòfica realista (...) consisteix en afirmar que el món és la dada universal de les coses, tant de les coses manifestades com a propietats d’un subjecte etern i invariable, com de les desenvolupades en la sèrie d’evolucions successives d’una naturalesa impenetrable i necessària. L’esmentada idea també afirma que tots els ésser individuals i fins i tot els que posseeixen una consciència de sí mateixos i la noció de ser universal, no són més que productes inestables d’aquesta mateix ser, productes que sorgeixen de cop i que s’esvaeixen per sempre (...) La tesis oposada al realisme (...) té el seu punt de partida en la consciència i no en un principi específic del món extern”* (p.193); *“no es tracta de la consciència empírica (...) sinó del concepte del jo o persona: del jo generalitzat en tant que condició sine qua non del pensament i expressió genèrica dels individus dotats de consciència”* (pàg.194); *“Tot pensament es refereix a una consciència que no pot tenir per objecte altre cosa que ella mateixa amb la finalitat de testimoniar la seva pròpia percepció.”* (pàg. 194); *“La hipòtesis de la cosa com a principi condemna els mètodes realistes al greu error lògic que consisteix en deduir del principi inconscient, superposat al món, la consciència, sense la qual el món, la seva existència i el seu pretès principi no poden ser representats.”* (pàg. 197) *“Malgrat el poderós instint que ens fa creure en l’existència d’objectes residents fora de nosaltres, que segueixen essent un cop desapareguda la nostra consciència, no seria contradictori que tot el que percebem no fos realment altre cosa que la manera objectiva de les nostres percepcions en correlació a la seva manera subjectiva, de tal forma que ambdues maneres reunides no fossin més que afeccions correlatives de la nostra consciència. Aquest punt de vista paradoxal és útil per a persuadir-nos d’una veritat estretament vinculada al principi de relativitat; a saber, que la consciència és la condició de la representació de totes les coses i no pot posseir seguretat sobre cap independentment de les seves pròpies modificacions.”³⁶*

³⁴ Renouvier, Charles, *Histoire et solutions des problèmes métaphysiques*, 1901 (edició castellana, Librería Hachette, Buenos Aires, 1950) (trad. al cat. de l’autor).

³⁵ *Los dilemas de la metafísica pura*, ed.castellana Losada, Buenos Aires, 1944, p. 193 a 197.

³⁶ *Dilemmas*, pàg 176, trad. del castellà de l’autor. Subratllat de Renouvier.

La llibertat

“La llibertat queda proposada, doncs, legítimament a la nostra creença racional com un principi teòric, amb totes les conseqüències que d’ell se’n deriven, i no com una mera creença pràctica, el fonament de la qual invalidaria la ciència allí on s’estén el seu domini. Però aquest argument no pot ser concloent, car la ciència només impera allí on la llibertat no regna. I la ciència possible no es remunta tampoc als primers principis, pel fet que tota ciència necessita per a constituir-se acceptar premisses que ella no demostra. La llibertat, principi de la seva pròpia afirmació i, per consegüent, de les seves determinacions fonamentals i dels judicis sobre la veritat o error d’aquest principis que la ciència no assoleix, es revela realment com el principi del coneixement, tal com el va afirmar per primera vegada Jules Lequier en els seus fragments sobre la Investigació d’una primera veritat.”³⁷

Causalitat

“El que nega la causa del món no afirma que aquesta causa sigui el no-res; indica que el món no té causa”; negar el principi de causalitat no seria una contradicció, perquè cal posar fi, ens diu Charles Renouvier, a la “retrogradació infinita del condicionar” per trobar la causa primera, per què llavors ens anem de l’experiència possible i de la intel·ligència possible.³⁸

Intel·ligència³⁹

“La intel·ligència només s’explica per la intel·ligència. Les seves lleis fonamentals no són altre cosa que ella mateixa i constitueixen una condició prèvia de tota investigació possible. (...) Kant ho ha descobert, però no s’hi ha mantingut, doncs en contes d’aturar-se en les lleis de l’enteniment per oposar-les a un fenomenisme limitat a anàlisis dissolvents, ha cregut haver de perseguir fins a l’absolut la finalitat de la raó, cosa que representava una violació dels conceptes més decisius de l’enteniment”.

Déu

“La personalitat divina és concebuda elevant a l’estat de perfecció les qualitats superiors que caracteritzen l’home”⁴⁰

³⁷ *Dilemas*, pàg 228, trad. del castellà de l’autor. Subratllat de Renouvier.

³⁸ *Dilemas*, pàg 50, trad. del castellà de l’autor.

³⁹ *Dilemas*, pàg 84, trad del castellà de l’autor.

De Hume⁴¹ a Renouvier, passant per Kant

Renouvier afirma⁴² que Hume es va proposar demostrar una frase del quadern de notes de Berkeley, sense saber-ho, perquè creu que no la va llegir, que és la següent: “No hi ha dues idees que tinguin una connexió necessària”.

I tot seguit conclou amb el seu estil cerimoniós: “Ens preguntem aquí com aquest filòsof que s’estima tan exempt de prejudicis dogmàtics i realistes no s’hagi dit: les meves demostracions no destrueixen més que quimeres; ¿què és el que podrien ser, després de tot, aquestes connexions reals? ¿Quina idea en podria jo tindre d’elles apart de les connexions de les meves pròpies idees i a més a més dels meus judicis en relació als fenòmens, on les ordres d’unió i successió, tal com els ofereix l’experiència constitueixen l’existència mateixa i la realitat? Cercar més lluny no és ja assabentar-se de la connexió sinó de la seva causa primera i universal, la qual cosa excedeix el domini d’una filosofia completament analítica i empirista. ¿Com pot ser que el filòsof l’esforç del qual, en realitat, s’ha extenuat per provar que tot és relatiu i per referir totes les connexions a relacions d’idees, se senti desconcertat pel seu propi èxit i, posat finalment en presència del principi de relativitat en tota la seva plenitud, no es doni compte que aquest principi és capaç de realçar les runes que la seva aplicació semblava haver produït? L’única raó d’aquesta inseqüència és la pressió obscurament exercida per la tradició de les doctrines de l’absolut, sobre l’esperit d’aquest pensador que és el seu ardent adversari; es troba que el seu pensament gira en el buit i ja no veu en què recolzar-se, doncs no sap com reemplaçar allò que havia trastocat per una altre cosa que conservi la seva semblança.”

Contra Kant

I tot seguit afirma que Kant va sentir el mateix buit un cop va haver trencat amb Descartes i Leibniz, i un cop admet ell mateix, Kant, el següent principi: *que les categories no tenen ús en relació al coneixement de les coses, només en tant que aquestes coses són considerades com objectes de l’experiència possible*. I és clar, diu Renouvier, que només d’allò relatiu hi ha experiència possible, i essent la causa i la substància conceptes categòrics, idees generals de relació, poden servir per vincular fenòmens, sigui en la imaginació o en la hipòtesi, *però no per introduir entitats alienes a tota relació, termes abstractes i absoluts que hom realitza*⁴³.

⁴⁰ *Dilemas*, pàg 210, trad. del castellà, de l’autor.

⁴¹ Sobre Hume, veure apunt sessió 13, “Nominalisme i empirisme”, del 13/XII/2017, de JMa Uyà.

⁴² *Historia y solución...*, pàg 343 a 345. Trad. del castellà, de l’autor.

⁴³ Cursiva de l’autor.

Kant es recolza en el principi de causalitat, diu Renouvier, per demostrar l'existència d'objectes transcendents (fora del temps i de l'espai) dels quals dependrien el nostres fenòmens i representacions, negant la seva pròpia regla sobre les coses possibles. Al crear la Relació, la Substància i la Causalitat en un sentit realista, com a objectes amb existència amb si, s'ha saltat la relació lògica d'un subjecte en l'ordre de l'experiència possible, que així no es pot autoritzar. La correcció de Kant a Hume, diu Renouvier, és molt dèbil. Essent tots dos perfectament deterministes (i Renouvier no), un per creença en l'observació i l'altre per judici sintètic *a priori*, quin és el sentit, lògic, psicològic o metafísic d'allò que s'enuncia en aquests termes? Kant oposa a la dissociació d'idees constant dels empiristes (no causalitat), les síntesi fonamentals que proveeixen a l'esperit de síntesis uniformes, la qual cosa no són dades de l'experiència sinó condicions mentalment lògiques anteriors a l'experiència sensible, però Kant s'oblida "que tota síntesis apriorística és negable", car si no fos així, la filosofia es podria constituir sintèticament en un acord unànim.

En el seu intent de refutar l'escepticisme sobre la inconnexió de les idees, Kant salta a llocs que no es poden conèixer perquè no es poden definir, de manera que en el fons, tant per Hume com per Kant, "les representacions sensibles estan desproveïdes de realitat en elles mateixes."⁴⁴ Ara bé, per Hume no hi ha objecte que les produeixi, mentre que per Berkeley és Déu, i per Kant és l'Incondicionat, després l'Ideal de la Raó Pura, i finalment, a la Raó Pràctica (XXXVI), Déu, autor del món; i sigui com sigui aquest Déu de Kant, "el passatge d'allò noümenal a allò fenomènic és una relació de la qual no se'n té idea de cap mena." Kant passa del punt de vista empíric al transcendental (Raó pràctica a raó pura), traient primer a Déu i després posant-li, atorgant a la raó una capacitat absoluta, i no relativa, i en el fons, situant-ho tot al nivell mental, "ha buidat el cel i la terra."⁴⁵ I allò que diu al prefaci de la Crítica de la Raó Pura, que no tenim cap concepte o coneixement sense la intuïció sensible, i que res es pot conèixer com a cosa en si, sinó com a fenomen, afirma Renouvier que mai en va renegar. Però després ho va contradir absolutament.

La crítica a Kant és severa; afirma que la relació entre experiència i noümen és incomprendible i un refugi de la ignorància. Cal adonar-se de coses tant simples com que si et preguntes com és possible que de res pot néixer alguna cosa, estàs afirmant que no res és alguna cosa⁴⁶, i queda clar que així no es va enlloc, doncs de no res, va dir Parmènides, no en surt res, i és el camí de l'error fonamentar en el no res qualsevol cosa, precisament allò que va fer Plató, com tant bé demostra David García Bacca⁴⁷ en el seu estudi del poema del ser. Si el primer terme d'una causa és negatiu, no hi ha cap possibilitat de causa. I tota la resta de filòsofs de l'idealisme, diu Renouvier, pretenen

⁴⁴ *Historia y solución...*, pàg 354.

⁴⁵ *Íbid*, pàg 388.

⁴⁶ *Íbid*, pàg 362.

⁴⁷ García Bacca, David (1901-1992), *El poema de Parmènides*, Imprenta universitaria, México, 1943.

passar per científics, quan en realitat només ofereixen fredes abstraccions. Fins i tot el materialisme pur és un progrés de l'abstracció, afirma⁴⁸.

Contra l'empirisme i el positivisme

I conclou: "La meravellosa elaboració de la filosofia racional apriorística no ha aconseguit, doncs, sinó construir sistemes de la cosa anterior a la consciència."⁴⁹ I els empiristes, tot i la seva gran feina, s'han quedat en el determinisme, i el determinisme, diu Renouvier, és només un fet de l'experiència, però no de demostració. L'altre pecat dels empiristes és la falsa observació -fent abstracció de la persona i del seu enteniment- per a jutjar l'ordre i la raó dels fets. I al rebutjar la consciència, els empiristes rebutgen el fet filosòfic: renuncien a un agent intel·lectual superior; el filòsof empirista es veu reduït a la confessió de l'escepticisme. Confonen, diu el francès, sensació amb experiència, i que Hume fonamenta aquesta confusió.⁵⁰

Podríem dir que uns, idealistes, i altres, empiristes, s'han oblidat de "pensar", que és allò del manteniment de la possibilitat o d'allò obert en el si de l'ésser, o consciència.

Pel que fa als positivistes, ho tornen tot sensació, diu, i no expliquen com les sensacions es transformen en idees. Creu que l'inici del positivisme és "exigir als pensadors desinteressar-se de tot tema inabordable segons els mètodes científics", que és el mateix que dir que es renuncia a la metafísica, caient en un sensacionisme, i entrant en la fisiologia cerebral, on s'hi cerca l'objecte que necessitaven com a principi i causa de les sensacions⁵¹. Vist així, això explicaria que comencessin a obrir cervells a La Salpêtrière...

Renouvier considera el positivisme la definitiva "cientifització" de la filosofia per tal de trobar una llei única de l'univers que substitueixi els mites i a Déu. Renouvier fa un atac ferotge a les idees d'A. Comte, car l'acusa d'elaborar la figura d'un savi professional positiu, enfront les èpoques anteriors teològiques o metafísiques, donant per suposat que el científic no caurà en mitificacions i en creences, quan, diu, "El mateix positivisme en el seu llenguatge no n'està exempt."⁵² L'acusa de deixar només la natura com sistema metafísic, renunciant a cap altre coneixement que no sigui el de les relacions entre els fenòmens, i això l'enfada molt, a Renouvier. Recorda a Comte

⁴⁸ *Historia y solución...*, pàg 462 i 440 respectivament.

⁴⁹ *Íbid*, pàg. 476.

⁵⁰ *Íbid*, pàg 479 i 480.

⁵¹ *Íbid*, pàg. 490.

⁵² *Íbid*, pàg. 497.

que “en aquest servei social de la recerca de la veritat”⁵³ s’ha de fer la feina fins el final, per més que no es puguin trobar les causes ontològiques.

Entén que el positivisme ha nascut com a reacció en contra del “metafísicisme” (expressió meva), o excessos metafísics dels idealistes, però per altra banda carrega durament contra qualsevol eclecticisme, el qual sorgeix, diu, per reacció contra el positivisme. Acusa a uns i altres de no ser de cap escola, perquè no han tractat qüestions superiors, les quals fins i tot han estat rebutjades.

El neocriticisme i el personalisme

Finalment, Renouvier, anuncia el seu neocriticisme, que arrenca de la crítica al primer Kant, doncs Kant es desvia i s’equivoca. Recuperant la crítica de la raó pura, Renouvier es proposa cercar els fonaments d’una crítica seriosa del coneixement. Cal oposar-se al dogmatisme, a l’eclecticisme, al panteisme, i refutar el realisme substancialista, l’infinetisme, i el determinisme universal. O sigui, contra tot.

La base és el lliure albir, i la relació entre el fenomen i la llibertat de l’ésser. Tenint en compte que el pensament no implica en cap moment o lògicament la dada externa de cap dels seus objectes. El pensament és individual, consciència, i del ser, existència. El pensament i jo són el mateix. I aquest pensament permanent del pensament en el jo, és ànima.

Negació de la creació *ex nihilo*, car és una noció totalment estranya a l’enteniment i a tota experiència imaginable. És a dir, com expressa Macedonio: “el mundo no es dado”.

I la resta del pensament de Renouvier que ja hem desgranat en els punts anteriors, sobretot l’apartat “metafísica”.

L’autor d’aquest apunt deplora no posseir l’últim volum, *Le personalisme suivi d’une étude sur la perception externe et sur la force* (1902), ni lluny ni prop de les seves mans, perquè allí trobaríem, probablement, la gran idea renouvieriana. Queda en peu poder fer aquest treball, per esbrinar amb certesa la idea de Renouvier sobre allò que anomena “personalisme”. Però és fàcil de deduir que amb l’afirmació “tot és persona” (que inclou una idea ètica i cívica, més enllà del pur jo), hi ha bastanta cosa dita.

En qualsevol cas, Renouvier no ha estat ni valorat, ni, en la majoria de casos, llegit o tingut en compte, excepte per en Julien Benda (1867-1956) i per Sartre (1905-1980), que confessa que és el seu mestre de pensament.

⁵³ Íbis, pàg. 501. Fixem-nos en la profunda idea cívica de Renouvier, pel qual la recerca de la veritat és un servei social.

En resum

Sigui com sigui, el treball crític sobre la història de la filosofia de Renouvier és excepcional, i la seva visió, nova visió, del paper de la consciència i de la llibertat, troben un camí real per al pensar. Però el segle XX es mourà molt més entre l'irracionalisme d'origen nietzschia, i el rebot en general del romanticisme, i la corrent científicista del positivisme, així que encara caldrà molta feina per aclarir això del pensar i la qüestió metafísica, feina que mirarem d'aclarir en propers apunts.

La conclusió podria ser: l'idealisme, sigui racionalista o irracionalista, no fa metafísica o no queda centrat en res que ens pugui aclarir metafísicament; resulta un pensar imaginari o psicològic. Per pensar, hem de començar a pensar que podem pensar poc, i que aquest poc ha de ser sense intervenció de l'imaginari ni de l'emocional, però amb un racional no intervencionista, emprant un empirisme radical sobre el Real, però entenent tota possibilitat de saber com una possibilitat no només de la raó, sinó de la consciència, que engloba totes les aptituds del jo, també la psicològica, la imaginativa i l'ètica. Però aquest treball de la consciència (no direm pura o absoluta, perquè pur o absolut no existeixen), és un treball relatiu, que no finalitza en cap certesa, i que únicament pivota sobre la seva llibertat. I la llibertat és la possibilitat contínua d'existència de l'ésser, per sobre i per sota del qual res es pot afirmar. Com diu Renouvier, el treball de la persona. O com va dir Parmènides: el treball de l'ésser.